

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Μητροπολίτου Κορυθαῖς Ἐὐλογίου Κουρίλα, Κριτικὸν ὑπόμνημα :

Α'. Τοῦ ἐν ἁγίοις Ἀθανασίου Α', Πατριάρχου Κιπόμεως, ὁ βίος ἐκδοθεὶς ὑπὸ ἀρχιμανδρίτου Ἀθανασίου Παντοκράτοριου.

Β'. Ἀκολουθία καὶ βίος ὑπὸ Ἰσιδώρου Κανσοκαλυβίτου παραχαραχθεὶς.

Λεπτομερὲς ἔρευνα περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ πατριάρχου καὶ περὶ τοῦ πλαστογραφήσαντος τὴν πατριδα αὐτοῦ Μακαρίου Μονεμβασίας τοῦ Μελισσηνοῦ.

Δύο μοναὶ ἐν Ἀθῶ, ἡ τοῦ Ἐσφιγμένου καὶ ἡ τοῦ Καρακάλου, διεκδικουῦσιν ὡς ἀδελφὸν τὸν Ἀθανάσιον, ἡ δὲ δευτέρα καὶ ὡς νέον κτίτορα. Τὴν τελευταίαν ἄποψιν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνισχύσῃ ἡ μόνη τοῦ Καρακάλου καὶ διεκδικήσῃ, ἐὰν ἡ μόνη πηγὴ, τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ γέροντος Ἀνδρονίκου χρυσόβουλλον, τὸ ἐκδοθὲν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Dölger, ἦτο ἀδιέβλητον. *Δύο ἀφ' ἐτέρου πόλεις ἑλληνίδες διεκδικουῦσιν αὐτόν, κατ' ἀρχὰς ἡ Ἀδριανούπολις, ἔπειτα δὲ δι' ἀποπλάνησεως ἡ ἐν Πελοποννήσῳ Ἀνδρούσα.* Μέχρι τοῦ «Μεγάλου χρονικοῦ» Γεωργίου Φραντζῆ *ὅλοι ἐθεώρουν αὐτόν Ἀδριανουπολίτην* κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν βιογράφων καὶ τούτοις ἠκολούθησε καὶ ὁ εἰς τὸ ἀπλοῦν μετενεγκὼν τὸν βίον Ἀγάπιος ὁ Κρής¹. ὡς Ἀγιορείτης οὗτος ἐγνώριζε τὴν παράδοσιν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ παρασυρῆθῃ ἀπὸ τὸν πλαστογράφον τοῦ χρονογράφου, ὅπως παρεσύρθῃ καὶ ὁ πολυγραφώτατος Ἱεροσολύμων Δοσίθεος. «ἦν ἀπὸ Ἀδρούσης, γράφει, καὶ διὰ τοῦτο γέγονε καὶ ἡ Ἀδρούσα ἐπισκοπὴ, ὡς λέγει ὁ Λογοθέτης Γεώργιος εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦ πρώτου βιβλίου», Δαδεκάβ. Θ', σ. 857. Οὐμα εὐπιστίας ἔπεσε καὶ οὐχὶ ἀδόκιμος ἱστορικός τῆς ἐκκλησίας μα., Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν. τοῦτον ἀντέγραψεν ὁ Μαθῆς εἰς τὸν «Κατάλογον τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως» ἔκδ. β', σ. 87 καὶ γράφει, αὐτὸς κατὰ πρώτον ἐπισήμως, ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος κατήγετο ἐκ Πελοποννήσου «πελοποννήσιος ἐξ Ἀνδρόσης» (sic)². Φυσικῶ τῷ λόγῳ ὁ ἐνθουσιασμός των Πελοποννησίων ἦτο μέγας, οἵτινες τὴν ἐν τοῖς ὅπλοις εὐδοξίαν ὡς ἐλευθερωταὶ ἠθέλησαν ἤδη νὰ ἐπιστεγάσωσι καὶ δι' ἁγίων ἀνδρῶν, ὧν τοσοῦτον ἄμοιρος εἶναι ἡ χώρα αὐτῶν. Οἱ εὐτυχεῖς Ἀνδρούσιοι πρώτην ἤδη φορὰν ἠνωτιζόντο, ὅτι ἡ πόλις των, ἥτις ἐπὶ φραγκο-

1. Βίος Ἀθανασίου Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ «Νέῳ Παραδείσῳ», ἐνθα ὀνομάζει αὐτόν Ἀδριανουπολίτην.

2. Ἐν τούτοις σὸδὸλος ὁ πατὴρ Γεράσιμος, ὁ συντάξας τὸν καινοπρεπῆ βίον τοῦ πατριάρχου, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προίσοχὴν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ μακ. Μ. Γεδεῶν γραφόμενα «καὶ γένος ἔλκων ὁ τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου διαδόχος οὗτος κατὰ τινὰς μὲν ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἢ ἐκ Μακεδονίας, κατ' ἄλλους δ' ἐξ Ἀνδρούσης τῆς ἐν Πελοποννήσῳ» (Πατρ Πίνακες, σ. 402) ἐν Μακεδονίᾳ ἦν ἡ Ἀδριανου.

κρατίας ἦτο περιώνυμος, ἐγέννησε καὶ πατριάρχην ἅγιον. Ἐν τούτοις ἐπὶ 100 καὶ πλέον ἔτη ἔμειναν ἀσυγκίνητοι καὶ οὐδὲν ἐπράξαν νὰ οἰκειοποιηθῶσιν τὸν ἀστήρικτον αὐτὸν καὶ φαντασιώδη θρόνον. Ἦσαν, ὡς φαίνεται, πεπεισμένοι, ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ φιλοψευδοῦς πατριαρχογράφου δὲν εἶχε περιεχόμενον. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς, πόλις ἐν Πελοποννήσῳ οὕτως ἔνδοξος, δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐπισημοποιήσῃ τὸν νεοδαμώδη ἅγιον πατριάρχην, ἐν ᾧ χρόνῳ κατελάμβανε θέσιν οὗτος ἐπίσημον ἐν τῷ ἑορτολογίῳ, ναοὶ δὲ ἐκτίζοντο ἐπὶ τῇ μνήμῃ του ἐν Ἄθῳ καὶ ῥωματικαὶ ὑπὸ τῶν Ἀγορειτῶν συνετάσσοντο ἀκολουθίαι καὶ βιογράφοι 2—3 ἐξύμνουν τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις του. Καὶ ὁμως ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη τὸν ἐώρταζον. εἰκὼν σχεδὸν 200 ἐτῶν σώζεται ἐν Ἐλευθερουπόλει (Πράβι) προελθοῦσα ἐκ Θράκης (βλ. Θρακικά, τόμ. ΙΕ', σ. 394). Τοῦντεῦθεν οἱ γράψαντες τὰς ἐγχωρίους ἱστορίας καὶ τὰς Ἐγκυκλοπαιδείας ἐπαναλαμβάνουσι τὸν μῦθον παραπέμποντες μάλιστα εἰς τὸ πλαστὸν χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου, τοῦτο δὲ ὡς ἱκανοποιοῦν τοπικιστικὰς φιλοδοξίας δεκάκις ἐδημοσιεύθη χωρὶς νὰ ὑποτοπᾶσθαι τις τὴν κιβδηλείαν. Κατακόρως μάλιστα ἐξαίρει τὴν σπουδαιότητα ὁ καθηγητὴς Δημ. Δουκάκης καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Μεσσηνίας καὶ ἐν τῷ «Ἐκκλησ. Φάρο», τόμ. Β', σ. 340—2', εἰς τὴν ἀτέρμονα τῶν Καυσοκαλυβίων ἡσιχίαν, ὅπου μόνος μόνῳ Θεῷ προσευχόμενος ὁ ἀσκητὴς ἐγγιζει ἀσφαλῶς τὰ ὄρια τῆς ὑπεργείου σφαίρας, ἐπνευσεν εἰς τὴν καλύβην τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλοπροόδου πατρὸς Ἰσιδώρου ζωηρὸς ἄνεμος φιλοπατρίας, ἀμα ἀνάμικτος μετὰ τινος φιλαρεσκείας, ἅπερ ἀποτελοῦσι τὸν ἐπάρατον σωβινισμόν. ὁ Ἰσίδωρος ἐνόσῳ ἦτο μόνον Καυσοκαλυβίτης καὶ ἐχάραττε τὰς σφραγίδας διέπρεπε καὶ ἠγαπᾶτο παρὰ πάντων. Ἐχρησίμεισε μάλιστα καὶ εἰς ἐμὲ καὶ ἐφιλοτέχνησε τὸ ἀποτύπωμα τῆς σκῆτης μετὰ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄθω-νος εἰς τὸ ἐξώφυλλον τῆς «Ἱστορίας τοῦ ἀσκητισμοῦ». Ἦσχαλεῖτο περιπαθῶς μὲ τὰ μετεωρολογικά, ὅπως ἔγραψα ἄλλοτε, καὶ ἦτο μοναδικὸς εἰς τὸν Ἄθωνα ὡς «ὠροσκόπος» καὶ Καζαμίας. οὕτως εὐρίσκετο εἰς τὸ στοιχεῖόν του ἐκεῖ ὅπου τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα μεταβάλλονται ἀποτόμως καὶ ἔχουσι πολλὴν ποικιλίαν. Δὲν ἠξέσω ποῖος κακὸς δαίμων τὸν ἔβαλε νὰ γείνη ἐκδότης καὶ δὴ πλαστογράφος ἀκολουθίας! Ἰδοὺ τὰ ὀψώνια τοῦ ὑπερπατριωτισμοῦ. καὶ ἡ νόσος προухώρησε τόσον, ὥστε νὰ ἀφήσῃ τὸ σεμνὸν καὶ ὄσιακὸν ἐπω-

1. Τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι καὶ ἕνοι παρεούρησαν ἐκ τοῦ Ψευδοφραντῆ μὴ γνωρίζοντες τὸν βίον τοῦ ἁγίου καὶ μὴ προσέξαντες εἰς τὸν παρ' Ἀγαπίῳ π.χ. ὁ ἐκ τῶν σχολιαστῶν τοῦ Γρηγοῦ Βοΐβιν γράφει ἐν σ. 1189 Βόννης περὶ τοῦ Ἀθανασίου τοῦ διαδεξαμένου κατὰ Παχυμέρη τὸν Βέκκον (βιβ. VIII, κεφ. Β') τὰ ἐξῆς: «Athanasium Vecco successisse perperam scribit Phranzes lib. I, cap. 7 ubi observat a puero vitam asceticam coluisse in Ganis montibus, e Peloponneso uriundum, patria Andrusa, cujus episcopatum auctoritate imperatoris et suffragio Synodi gerebat, ac Monembasiae metropoli suberat' Ducang.

νύμιον τοῦ Καυσοκαλυβίτου καὶ νὰ ὀνομασθῆ Παντελόπουλος καὶ Ἀνδρούσιος! ὁ Ἀγιορείτης πολιτογραφεῖται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποβάλλει ἅπασι διὰ παντὸς τὸ κοσμικὸν ὄνομα μετὰ τοῦ πλάνου βίου καὶ τῶν κακῶν ἔξεων¹. Ἡ ἔκδοσις Ἰσιδώρου Καυσοκαλυβίτου, ἣν οὗτος θεωρεῖ κατόρθωμα καὶ τρόπαιον, ἔχει τοιουτοτρόπως ἐν τῇ «Ἀγιορειτικῇ βιβλιοθήκῃ, ἔτος ΙΕ', 1950, σ. 109—141):

Α'. «Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ἐκ τῆς κομοπόλεως Ἀνδρούσης Μεσοητίας τῆς Πελοποννήσου, ὑπὸ μοναχοῦ Ἰσιδώρου Ἀν. Παντελοπούλου ἐκ τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων, Ἀνδρουσίου».

Ὁ ἐκδότης εἰς τὸ προοίμιόν του ἀποτείνεται πρὸς τοὺς «ἐν Χριστῷ συμπολίτας» του, ὅπερ δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι ἀρμόζει, ὡς εἴθισται, τοῖς κληρικοῖς καὶ γράφει τὰ ἑξῆς: «οὐκ ὀλίγας ἐποίησα ὁδοιπορίας ἀπὸ μονῆς εἰς μονήν, πρῶτον μὲν πρὸς ἀντιγραφὴν τῆς ἀκολουθίας καὶ δεύτερον πρὸς διευκρίνησιν τῆς ἀληθοῦς τοῦ ἁγίου πατρίδος, εἰ καὶ τοῦτο τοῖς ἁγίοις ἀδιάφορον». τότε πρὸς τί οἱ κόποι, ἐὰν ὄντως ἐγένοντο; Ἀλλ' ἡ ἀκολουθία εὐρέθῃ ἀμέσως ἢ εἰς τὴν σκήτην τοῦ Προδρομοῦ ἢ εἰς τὴν κυρίαρχον μονὴν τῶν Ἰβήρων ἢ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν τοῦ Ἐσφιγμένου, ὅπου ἐορτάζεται ἀπ' ἀρχῆς ὁ ἅγιος. Δὲν μᾶς ὀρίζει δυστυχῶς πόθεν τὴν ἔλαβεν, οὔτε τί ἐδιδάχθη ἐκ τῆς ἐρεῦνης περὶ τῆς πατρίδος τοῦ ἁγίου. ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν βίον ἢ ἔρευνα περιωρισθῆ εἰς τὰ ὄρια τῆς ἀκολουθίας· διότι, ἐὰν ἐπεξετείνετο καὶ ἀνεγινώσκοντο οἱ σωζόμενοι ἐν ταῖς μοναῖς κώδικες, θὰ εἴχομεν ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Ἀγαπίου, ὅστις γράφει, ὅτι ἦτο Ἀδριανουπόλιτης ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος, οὐδὲν δὲ ἐκ τῶν γνωστῶν χειρογράφων ἀναφέρει τὴν Ἀνδρούσαν, οὔτε καὶ εἰς τὰ πολλαπλᾶ τῆς ἀκολουθίας ἀντίγραφα ἀναφέρεται ἡ πατρις, διότι ὄντως πρυτανεύει εἰς τὸ πνεῦμα τῶν πατέρων μας τὸ τοῦ Παύλου, ὅτι «οἶκ' ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν», διὸ καὶ ὀλίγον ἐφρόντιζον περὶ τούτου. ἀλλ' ὁ σκοπὸς τοῦ πατρὸς Ἰσιδώρου δὲν ἦτο νὰ ἐκδώσῃ οὕτως ἀπλῶς τὸν βίον καὶ τὴν ἀκολουθίαν, ἀλλὰ νὰ μεταβαπτίσῃ τὸν ἅγιον νὰ τὸν κάμῃ Πελοποννήσιον καὶ δὴ Ἀνδρουσίον. Πρὸς τοῦτο εὔρε συνεργὸν τὸν Προδρομίτην ἱερομύναχον Γεράσιμον, ὅστις παρουσιαζόμενος ὡς ὑμνογράφος εἶχεν ἐλαφρὰν τὴν συνειδησιν καὶ ἐπεισθῆ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς πατριωτικὸς σκοποὺς τοῦ Ἰσιδώρου καὶ νὰ πλαστογραφῆσῃ, φεῦ! τὴν ἀληθῆ τοῦ ἁγίου πατρίδα. ἀνέθηκα, λέγει, ὁ εὐλαβὴς Καυσοκαλυβίτης, ἐξέρω τὴν τούτου (τοῦ ἔργου) συ-

1. Ὁ ὑποφ' ἰνόμενος βιβλίος ἔφερε, διότι οἱ Λαυριῶται ἐξορίσαντές με τῷ 1914 ἐπὶ τῇ ἀνακτῇ ἡβῆ τοῦ κοινοβίου, ὅπερ ἀνέρεψαν οἱ προσπαθοῦντες νῦν ν' ἀνορθώσωσιν αὐτό, ἀφῆρσάν με καὶ τὸν τίτλον τοῦ Λαυριώτου, διότι ἐγενόμην τότε ἐπαναστάτης κατὰ τοῦ ἰδιορρόθμου συστήματος.

ναρμολόγησιν καὶ ἐπεξεργασίαν ἐκ τοῦ (sic) κατὰ καιροὺς ὑπὸ διαφόρων ἀντιγραφῶν παρεισφυσάντων (sic) παροραμάτων καὶ τὴν ὅσον οἶον τε περὶ τὴν σύνταξιν καὶ τὸ μέλος ἐπιδιόρθωσιν τῶν τροπαρίων». Τίποτε ἀπ' αὐτά, μὰ τὴν λακπατουμένην ἀλήθειαν· διότι τότε θὰ εἶχομεν μίαν λαμπρὰν κριτικὴν ἔκδοσιν μὲ ὅλα τὰ παρεπόμενα, ὅπως γίνονται σήμερον ὑπὸ τῶν ξένων καὶ ὀλίγων ἡμετέρων. ἀλλ' ὁ μὲν βίος εἶναι μίᾳ περίληψις εἴτε ἐκ τοῦ Ἀγαπίου εἴτε καὶ ἐκ τινος Ἰβηρικικοῦ κώδικος (ἴσως τοῦ ὑπ' ἀριθ. 504), ὅστις περιέχει τὸν βίον ἐν νεοελληνικῇ μεταφράσει, (διότι τὸ πρωτότυπον ἑλληνικὸν κείμενον διὰ τοὺς ἐκδότας δὲν ἦτο πολὺ προσιτόν). Τὰ πάντα καλύπτει σιγῇ! δὲν μᾶς ὀνομάζουσι κανένα κώδικα οὔτε διὰ τὸ ἐν οὔτε διὰ τὸ ἄλλο. Τὸ πᾶν ἦτο νὰ γράψουσι εἰς τὴν ἀρχήν: «οὗτος ὁ λαμπρότατος τῆς οἰκουμένης φωστήρ... ἦτον ἀπὸ τὴν Ἀνδρουσαν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ εὐρισκομένην». Περαιτέρω μὴ πολυπαραγμονεῖτε, διότι οὐδεὶς τῶν κωδίκων ἔχει τοιαύτην ἀρχήν, διὸ καὶ δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου. Διατείνεται, ὅτι διορθώθη ἡ σύνταξις. ἀλλὰ πῶς ἠδύνατο νὰ διορθώσῃ τὴν σύνταξιν ὁ παπᾶ Γεράσιμος, ὅστις διαρκῶς *σολικίζει* εἰς αὐτά, ὅπου ἔγραψεν εἰς τὴν νεοελληνικὴν; καὶ ἀναφέρω τὰς ἀπολύτους ὀνομαστικὰς: «φθᾶσας εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου τοῦ εἶπον οἱ μοναχοί» σ. 132, στήλ. α', τέλος· «πορευθεὶς εἰς τὸν βασιλέα τὸν ὑπεδέχθησαν περιχαρῶς» σ. 134, στήλ. α', τέλος· «λέγοντες φλυαρίσματα (γρ. φλυαρήματα) δὲν ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς» στήλ. β' περὶ τὸ τέλος κττ. ἢ νὰ διορθώσῃ τὴν φράσιν ὁ γράφων ταῦτα: «καταφρονήσας πατρίδα...καὶ ἀνανδρον μητέρα» σ. 131 στ. β' περὶ τὸ τέλος· «τὴν ἐπιεικῆν αὐστηρότητα» σ. 140, στ. α' μέσον. «φορεῖν δὲ σάκκον...καὶ βιβάμπουλον» σ. 139, στ. β' περὶ τὸ μέσον. γρ. διβάμπουλον, ὅπερ ὅμως δὲν φορεῖται, ἀλλὰ φέρεται, διότι εἶναι ἡ λαμπὰς ἢ τὸ μανουάλιον: «τοῦ δὲ λαμπαδαρίου...τὸ διβάμπουλον μεθ' ἡμένης λαμπάδος φέροντος» (Κωδινὸς) κττ. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι εἶδους σφάλματα· π. χ. ἐν σ. 133, στ. α' γράφει: «ἀπῆλθε καὶ εἰς τὸ Γαλήσιον ὄρος... εἰς τὸ ὁποῖον ἔμεινε χρόνους ὀκτὼ ὑπηρετῶν τοὺς ἀδελφούς...» κατωτ. ἐν τῇ ἰδίᾳ στήλῃ: «ποιήσας δὲ χρόνους δέκα εἰς τὸ τοῦ ἐκκλησιαάρχου διακόνημα...» ποῖον ἀληθεύει τὸ α' ἢ τὸ β'; Τὸ δὲ ὕφος καὶ ἡ φράσις τῆς βιογραφίας εἶναι *μιξοβαρβαρον* καὶ ἀνώμαλον· π.χ. ἐνῶ γράφει «ἔβγαλε φάγουσαν» (κικκῖνον) σ. 136 ἐν ἀρχῇ, εἶτα: «τὴν κατὰ Θεὸν ἀνύων φιλοσοφίαν» σ. 39 στ. β', μέσον. καὶ οἱ βαρβαρισμοὶ συχνοί: «τριάκοντα κιλὰ... πεντήκοντα κιλὰ» σ. 137, στ. α' μέσον. «ὑποκείτω δημεύσει» σ. 140, στ. β' ἀρχή, ἀντὶ ὑποκείσθω. Ἐν τέλει λέγει περὶ τῶν ἐκδοθέντων πατριαρχικῶν γραμμάτων, ὅτι οὐδεμίαν ποριζόμεθα σπουδαίαν εἶδησιν» σ. 140, στ. β' μέσ. (χωρὶς νὰ ἴδῃ αὐτά). καὶ πολλὰ ἄλλα σόλοικα, ἀντιφατικὰ καὶ ἀκατανόητα γράφει καὶ ἀναφέρω δύο παραδείγματα ἐν τέλει: «μὴ ἀναγνῶντας ἀπ' ἐνάτης αὐτῆς τοῦ Σαββάτου...» σ. 140, στ. α' ἐν τέλει. «Ταῦτα ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν πινάκων Μανουήλ Γ'.

(sic) Γεδεών, ἐν οἷς ἐν τῷ περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου τοῦ Α' λόγῳ παρασυνάπτεται βραχυτάτη σημείωσις ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἐκείνων, ἅτινα φαίνονται μετέχοντα σπουδαιότητος· ταῦτα δὲ εἰσὶ τριάκοντα καὶ τέσσαρα τὸν ἀριθμὸν» σ. 140 στ. β' τέλος. Ἀφήνω τώρα τὸν ἀναγνώστην νὰ ἐξαγάγῃ συμπέρασμα ἐκ τοῦ συνονθυλεύματος τούτου. ἀλλ' ὅς ῥίψη προῶτον ἐν βλέμμα εἰς τὸν Γεδεών, ἵνα ἴδῃ περὶ τίνος πρόκειται καὶ πῶς ἐκ τῶν ἐκεῖ γραφομένων προῆλθεν ὁ κνκεών'. Καὶ ὅμως τὸ ἔργον τοῦτο ὡς χειρόγραφον οἱ Ἀνδρούσιοι τῷ 1933 ὑπέβαλον πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὴν Ἱερὰν τῆς Ἑλλάδος σύνοδον. Ἡ ἀπάντησις προτάσσεται τοῦ ἔργου καὶ φέρει δυστυχῶς τὴν ὑπογραφήν τοῦ Ἀθηνῶν Χρυσσοτόμου γράφοντος. «ὅτι ἐξετάσαντες αὐτὸ ἐπισταμένως οὐδὲν εὐρομεν ἐν αὐτῷ τὸ ἀπᾶδον πρὸς τε τὰ δόγματα καὶ τὰ παραδόσεις τῆς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας». Ἀλλ' ἐρωτῶ δύναται νὰ μὴ ἐπηρεασθῶν τὰ δόγματα καὶ αἱ παραδόσεις, ὅταν τοιαῦτα βιβλία λειτουργικὰ ἐγκρίωνται καὶ εἰσάγωνται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ὡστε παρ' ἡμῖν δύναται τις ἀδεῶς νὰ πλαστογραφῇ καὶ νὰ ψεύδῃται καὶ νὰ δημιουργῇ ἅγιους ὅπου δὲν ὑπάρχουν, χωρὶς νὰ παραβαίῃ τοὺς ὅρους τῆς Ὀρθοδοξίας!

Δὲν περιορίσθη δυστυχῶς ἡ πλαστογραφησις μόνον εἰς τὸν βίον, ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν ἀκολουθίαν. Προτάσσεται κακότεχνον, ἄμετρον ἠρωελεγεῖον καὶ σόλοικον αἰδοῦσι, ἀνύπαρκτον. ἀντὶ αἰδούσι) καὶ ἀνορθόγραφον (παναοίδημε, ἀρικρεπέως (: ἴσως ἀρικρεπέως).

Εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, ὅπου ἀνήκει καὶ ὁ πατὴρ Γεράσιμος, σώζονται τὰ περισσότερα χειρόγραφα τοῦ βίου καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπομένως δὲν τῷ ἦτο δύσκολον νὰ ἐξετάσῃ αὐτὰ (βλ. κώδ. 50, 369). εἰς τὸν β' κώδικα ὑπάρχει καὶ ἐγκώμιον, οὗ ἐν τέλει: «τὸ παρὸν βιβλίον ἐγράφη διὰ χειρὸς Ἰωαννικίου εὐτελοῦς ἱερομονάχου, διὰ συνδρομῆς τοῦ ὁσιωτάτου κυρ Θεοφάνους μοναχοῦ... καὶ ἀφιέρεται παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ νέου, εἰς τὴν σκῆτην τῶν Ἰβήρων... ἐν ἔτει ζρκδ' (=1616), ἰνδικτιῶνος ιδ'.» ὁ πολυτελής οὗτος κώδιξ κοσμεῖται καὶ «ὑπὸ ἀξίας λόγου εἰκόνης τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου» κατὰ Λάμπρον (Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμ. Β', σ. 98). ἐπομένως καὶ τὸ μονυδριον καὶ ὁ κώδιξ ἀνήκουν εἰς τὴν μονὴν καὶ ὁ ἐκδότης ἀσκητεῦει. οὗτος δὲ σημειοῦται τάδε: «Μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς... σώζεται ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς ἱερᾶς... μονῆς τῶν Ἰβήρων, ὧπερ (sic) πλησιέσιατα εὐρίσκεται Σπήλαιον, ἔνθα τοὺς ἀσκητικὸς διήνυε διαύλους ὁ ὁσιος... τούτου μέρους τοῦ ἁγίου λειψάνου εὐρίσκεται ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Ἐσφιγμένου...» (Ἁγιορ.

1. Καὶ ὅμως, ὅταν πρὸ ἐτῶν ἀπεφάσισαν οἱ Ἁγιορεῖται νὰ ἐκδώσουν ἐν κοινῷ Προσκυνητήριον, ὁ οὐκ ἐκδότης βιβλιοπώλης Κοσμάς ἀνέστηρεν εἰς τὸν παπᾶ Γεράσιμον τοῦτον νὰ ἐκπονήσῃ αὐτό, ἐνῶ τόσοι θεολόγοι καὶ φιλόλογοι ὑπῆρχον εἰς τὸ Ἁγιον Ὄρος. Διὰ νὰ τὸν καλύψῃ δὲ ἐπλήρωσε τὸν Γεδεών διὰ νὰ συνταξῇ τὸν πρόλογον.

βιβλ. ΙΕ', σ. 41). Πράγματι οἱ Ἐσφιγμενῖται ἐκ τῶν πρώτων καθιέρωσαν τὴν εορτὴν τοῦ ἁγίου καὶ ἐκεῖ θὰ ὑπάρχη καὶ ἡ ἀρχαιότερα ἀκολουθία. Ὁ χρηματίας ἐκεῖ ἡγούμενος Θεοδώρητος Λαυριώτης, ὁ ἀντίπαλος τοῦ Νικοδήμου, συνέταξεν εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἀκολουθίαν, ὡς γράφει ὁ βιογράφος αὐτοῦ Ἰάκωβος ὁ Νεασκητιώτης. Δυστυχῶς ὁ Γεράσιμος δὲν ἐμμήθη τὸν Ἰάκωβον, ὅστις ἀφῆκεν ἑαυτὸν εἰς ἡμᾶς ὑπόδειγμα ἀρχιεροδίου καὶ δεινοῦ ἐρευνητοῦ τῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἄθω, γράψας τὴν περιφημον «Ἀθωϊκάδα», οὔτε δὲ καὶ τὸν συμπολίτην του καὶ ἀπαράμιλλον συγγραφέα Νικοδήμον, οὗ ζηλοτύπως φέρει καὶ τὸ ἐπίθετον «Νάξιος» καὶ ὠκνησε νὰ βαδίση ἡμίσειαν ὥραν πρὸς τὴν μονὴν του καὶ ἄλλην μίαν ὥραν πρὸς τὴν τοῦ Παντοκράτορος, ὅπου θὰ εὑρίσκεν ἀρχαιότατον βίον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὃν, ὡς θὰ ἴδωμεν, παρεσκεύαζε τότε πρὸς ἔκδοσιν ὁ Ἀθανάσιος Παντοκρατορινός. καὶ ἐπειδὴ καθυστέρησεν ἡ ἔκδοσίς του, θὰ εὑρίσκε τὸν βίον ἐκδεδρωμένον καὶ θὰ ἐδιδάσκετο πολλὰ¹ [καὶ δὲν θὰ περιεπλέκετο εἰς τὰ δίκτυα ἐνὸς ἀπλοῦ καὶ φιλοδόξου Πελοποννησίου; ὥστε νὰ προβῆ καὶ εἰς τὸ κρῖμα τῆς παραχαράξεως τῆς ἀκολουθίας καὶ τοῦ βίου ἀκούσατε. ὑποθέτω ὅτι ἐπληρώθη ἀδρᾶ νὰ συντάξῃ νέαν ἀκολουθίαν κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ χρηματοδότου², ἐν ἧ «δίδει καὶ παίρνει» ἡ Ἀνδρουῖσα καὶ οἱ Ἀνδρούσιοι: «τῆς Ἀνδρούσης τὸ καύχημα», «Ἀνδρουσίων ἀγλαΐσμα», «ὠράϊσμα Ἀνδρούσης» (σ. 112). «τῆς Ἀνδρούσης τὸν γόνον καὶ τοῦ Ἄθω τὸ καύχημα» σ. 118. «τῆς Ἀνδρούσης καύχημα καὶ κλέος Ἄθω» σ. 119, 123. «τὸ Ἀνδρούσης ὄντως πάνσεπτον ἀγλαΐσμα» 120 καὶ κατ' ἐναλλαγὴν: «ἱεροσχωῶν ἀγλαΐσμα καὶ τὸ καύχημα Ἀνδρούσης» 126 «Ἀνδρουσίων τὸ κλέος καὶ καύχημα» σ. 128. «τῆς Ἀνδρούσης τὸ καύχημα καὶ τοῦ Ἄθω ὠράϊσμα» 129. οὐ μόνον δὲ καὶ δεύτερον ἀπολυτικίον συνετάχθη διὰ νὰ περιλάβῃ τὸ κατακόρως πλέον ἀντηχοῦν ὄνομα τῶν Ἀνδρουσίων, ἀλλὰ καὶ δεύτερον κοντάκιον, ὅπερ σπανιότατον ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ (βλ. σ. 130) ἢ μᾶλλον πρωτάκουστον. ἐκεῖνο δὲ ὅπερ ἐθεώρησα ἀσυγχώρητον, διὸ καὶ οὐχὶ ἀπαξ ἐκαυτηρίασα, εἶναι, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Ἀνδρούσης εἰσῆχθη καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον κανόνα καὶ ἀκούεται δις ἐν τῷ γ' τροπ. τῆς γ' ᾠδῆς (σ. 120) καὶ ἐν τῷ δ' τροπ. τῶν Αἴνων (σ. 129), εἶναι καὶ τοῦτο πλαγία μαρτυρία! κατὰ τὸν παραχαράκην, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐγνώριζον τὸν Ἀθανάσιον ὡς Ἀνδρούσιον!! Τὸν κανόνα ἄγνωστον πόθεν παρέλαβον, ὅμως δὲν ἀντέγραψαν ὁρθῶς

1. Ἀπ' ἐντεῦθεν ὁρισμένα μέρη τοῦ κειμένου περικλειόμεν ἐντὸς ἀγκυλῶν [...] καὶ τὸν λόγον θὰ εἴπωμεν ἐν τέλει.

2. Δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως τὸ γραφέν ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου: «οὐκ ὀλίγα ἐδαπάνησα, ἵνα τὸ ἔργον γένηται ὅσον οἶόν τε τελειότατον εἰς δόξαν τοῦ ἁγίου». Βεβαίως διὰ τὴν ἔκδοσιν δὲν ἐδαπάνησε, διότι ἐξεδόθη εἰς τὸ περιοδικόν. καὶ αὐτὸ δὲν ἦτο πρὸς τιμὴν τῶν συμπολιτῶν του. ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐπίστευσάν ποτε εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Ἰσιδώρου.

καὶ ἐν πολλοῖς οὗτος χαλαίνει. π. χ. εἰς τὸ α' τροπ. τῆς α' ᾠδῆς (σ. 124) δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ ὕμνογράφος νὰ γράψῃ: «ναὶ χαίροις αἰοίδιμε πατριάρχα χαίροις». οὔτε ἐν τῷ κοντακίῳ: «χαῖρε θείου φόβου πάντοτε πλήρης ὢν ἐν προσευχαῖς». (σ. 125). εἰς τὸ α' τροπ. τῆς θ' ᾠδῆς (σ. 128) εἰς τὸ α' μέρος λείπει τὸ ρῆμα ἢ κακῶς τοῦτο συνάπτεται πρὸς τὸ β'. Ἐπίσης καὶ ἐνταῦθα τὰ τυπογραφικὰ σφάλματα δὲν εἶναι ὀλίγα καὶ τοιαῦτα, ὥστε ἐν πολλοῖς ν' ἀλλοιωσὶ τὴν ἔννοιαν καὶ ἀναφέρω ἐν ἐν σ. 128 μέσον. «οὐκ ἔξ ἱκανοῖ» ἀντὶ ἐξικανοῖ], καὶ ἐν τροπάριον, οὗ διαστρέφεται τελείως ἡ ἔννοια: «ἱερατεῦον ἐπὶ γῆς θεαρέστως... καὶ θυσίας ἀναιμάκτους τῷ Σωτῆρι προσφέρων, τοῦ νεαροῦ θυσιαστηρίου καὶ τῆς ἀνω ἐκκλησίας οὐκ ἀφίστασό ποτε ὄθεν καὶ μετὰ θάνατον ζωῆς ἐν οὐρανοῖς, νοερῶς λειτουργῶν τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῶν τῶν ἐπὶ γῆς μεμνημένων καὶ πρεσβεῦον παρηγοῖα πρὸς θεὸν ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου καὶ σταθερᾶς ὁμονοίας τῶν αὐτοῦ ἐκκλησιῶν» (σ. 116 γ' τροπ. λιτῆς). Διὰ νὰ ἐννοήσῃς τὴν σύνταξιν μετὰβαλε, φίλε ἀναγνώστα, τὰς ὑπογραμμιζόμενας λέξεις ὡς ἐξῆς: νοεροῦ, ζῆς, μεμνημένος. ὁμολογῶ, ὅτι τοιαῦτα τυπογραφικὰ σφάλματα σπανίως ἔχω συναντήσει εἰς τὰ Μηναῖα τῆς ἐκκλησίας.

[Ἦκουον ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰβηρίτου Γερασίμου (διότι ὑπάρχει καὶ ὁ Λαυριώτης) ὡς ἐξόχου ὕμνογράφου, ἀλλὰ δὲν ἔτυχε νὰ ἀναγνώσω ποίημα αὐτοῦ. ἐκ τῆς μετὰ χεῖρας ἀκολουθίας ἀποδεικνύεται κατώτερος τῆς φήμης· διότι, ναὶ μὲν κατέχει ἀρκούντως τὴν ὑμνολογικὴν γλῶσσαν, δὲν συνδέει ὅμως καλῶς τὰς ἐννοίας καὶ ἄνευ εἰρμοῦ μεταπηδᾷ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην, ὥστε νὰ παρουσιάξῃται αἰσθητὴ ἀνωμαλία ἐν τῷ τροπαρίῳ. ἀφήνω, ὅτι καὶ ἡ γραμματικὴ διαίρεσις σπανίως συμβαδίζει μετὰ τῆς μελουργικῆς. Ἐνῶ δὲ τὸ λεξιλόγιόν του εἶναι πλούσιον, ὁ ὕμνος δὲν ἔχει τὴν ὕψην καὶ χάριν συνήθους ποιήματος, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἐξάρσεως, ἥτις εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ ἀληθοῦς ὕμνογράφου, καταντᾷ ποίημα καταλογάδην γεγραμμένον ἦτοι περὶ λόγος ἀδόμος. Καὶ διὰ νὰ μὴ φανῶ, ὅτι ἀδικῶ τὸν ἄνδρα, οὗ τὸ ὄνομα πάντοτε εὐφήμως μέχρι τοῦδε ἀνέφερον, θὰ φέρω παραδείγματα ἐκ τοῦ κρινόμενου ποιήματος (περὶ τοῦ ποιητικοῦ ταλάντου μαρτυροῦ καὶ τὸ ἀνωτέρω τροπάριον). πόσον δὲ δύστοκος εἶναι ὁ ποιητὴς ἀποδεικνύει τὸ β' τροπ. τῆς α' ᾠδῆς: «βλεφάροις οὐκ ἔδωκας σοῖς νυσταγμόν, Ἄθανάσιε, καὶ ὕπνον τῷ σώματι οὐδὲ κροτάφοις τοῖς σοῖς, παμμακάριστε, ἀνάπαυσιν ὡς ὄντως, Θεῶ ἕως εὐρηκας τόπον, αἰοίδιμε». (σ. 120 τὸ τελευταῖον ὅλως σόλοικον) ἀλλὰ προδγμ. «δαιμόνων τὰ τόξα καὶ τὰ βέλη... συνέτριψας...καὶ δάκρυσιν ἀπέπνιξας αὐτῶν τὰ στήθη ἅπαντα» α' τροπ. γ' ᾠδῆς σ., 121, πιστεύω νὰ ἦτο: τὰ στίφη. ἐν τῷ α' τροπ. τῆς δ' ᾠδῆς (σ. 122) τὸ *συνεκάλεσας*, πρέπει νὰ γραφῇ *συνγαλέσασα*, ἄλλως δὲν εὐσταθεῖ, ὅπως καὶ τὸ «ἡ μνήμη... ἐδέσματα... προτιθεῖσα»!

Αἱ λέξεις, αἱ φράσεις καὶ τροπάρια εἶναι εἰλημμένα ἐξ ἄλλων ἀκολουθιῶν καὶ ἐπλαισιώθησαν ἐνταῦθα διὰ μικρᾶς μεταβολῆς, ὡς συνήθως πρᾶτ-

τουςιν οἱ ἕξ ὑπογυίου ἕμνογράφοι ἁγιορεῖται. Ὁ πατὴρ Γεράσιμος ἔλησμήνησεν ἐνταῦθα, ὅτι βάσις τῆς ἕμνολογίας εἶναι ὁ ἑλληνικὸς τοῦ ἁγίου βίος, οἱ δὲ δόκιμοι ποιηταὶ καὶ λέξεις καὶ φράσεις ὀλοκλήρους ἀρϋονται ἐκ τούτου ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐγκωμιαστικῶν λόγων, οὗς ὁ Λαυριώτης Γεράσιμος γνωρίζει ἀπὸ στήθους. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἡ προκειμένη ἀκολουθία εἶναι καθυστερημένη, ἐφ' ὅσον ὁ ποιητὴς δὲν ἐφρόντισε ν' ἀναγνώσῃ τὸν βίον. τί ἄλλο εἶναι ἡ ἕμνολογία, εἰμὴ παραφρασίς τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων καὶ μεταβολὴ εἰς ποιητικὴν μορφήν; ἄνευ τῆς γνώσεως αὐτῶν πᾶσα ἐργασία εἶναι προῖον τῆς φαντασίας. Ἡ φαντασία βεβαίως χρειάζεται διὰ τὴν δώση πτέρυγας εἰς τὴν διάνοιαν, ἄλλως εἶναι ξηρὰ ἱστορία ἢ ποίησις. Ὁ Γεράσιμος ἐδῶ ἀνέγνω τὸν Ἀγάπιον ἢ καὶ τὸν κώδικα τοῦ νεοελληνικοῦ κειμένου καὶ οὐδὲν πλέον. καὶ τὰ τροπάρια ἔχουσι μᾶλλον ἀφηγηματικὴν ἢ ποιητικὴν μορφήν· π.χ. ἐν τῷ γ' τροπ. τῆς ε' ᾠδῆς ἀναγράφει τοὺς τόπους, εἰς οὗς διέτριψεν ὁ ἅγιος:

«Μονὰς Ἄθω, ὅσιε, καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, Λάτρον καὶ Γαλήσιόν τε ὄρος, καὶ Αὐξεντίου περιελθὼν τὸ βουνόν, ὡς φίλεργος μέλισσα σοφέ, ἄνθη τὰ πανεύσομα, ἀρετῶν ἐθησαύρησας» (σ. 123).

Ἄλλ' εἶναι ποίησις αὐτῆ, ὅπως τὴν ὀρίζει ὁ Ἀριστοτέλης; οὗτος ἑξαίρων αὐτὴν ἀποφαίνεται, ὅτι «φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποίησις ἱστορίας ἐστίν».

Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς κήρας, σολοικισμούς, βαρβαρισμούς εἰς τὰ ἀκατανόητα, τὰς ἀντιφάσεις καὶ ἄλλας τερθρείας οὐδὲ προσέσχε τὸν νοῦν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ, ἀλλὰ περιορίσθη μόνον εἰς τὸ δόγμα, ὡσεὶ ἐπρόκειτο περὶ θεολογικῆς διατριβῆς. ὅλα λοιπὸν τὰ ἄλλα, ἅπερ καθιστῶσιν ἀπόβλητον τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐλῆς καὶ διαφθείρουσι καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν, ἥτις μόλις καὶ μετὰ βίας μετὰ τὸν Νικὸδημον συγκρατεῖται νῦν ἐν Ἄθῳ διὰ τοῦ Μικραγιαννατίτου Γερασίμου τοῦ Λαυριώτου, ὅλα αὐτὰ ἐθεώρησεν ἀνάξια λόγου! Καὶ ὅμως ἀπὸ ἑκατονταετίας ὑφίσταται ζήτημα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μας περὶ διορθώσεως ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ ὁ ὑποφαινόμενος ἔγραψεν εἰς τὴν «Νέαν Σιών» περὶ τὰς ἐπτὰ ἑκατοντάδας σελίδας ἐπὶ τοῦ θέματος, ὅπως καὶ ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» πολλάκις, οἱ δὲ ἀρμόδιοι ἀγρὸν ἠγόρασαν καὶ ἐγκρίνουσιν τοιαῦτα βιβλία διὰ τὴν ἐπισωρεύσουσιν καὶ ἄλλα κακὰ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία. εἶναι κρῖμα καὶ ἐντροπὴ, διότι εἰς πᾶν κοινόχρηστον βιβλίον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τῆς ἐλαφροῦς φιλολογίας, καταβάλλεται ἀξιοζήλως προσπάθεια περὶ καλλιτέρας ἐμφανίσεως. οἱ ἀρχιερεῖς κοιμῶνται τὸν βαρούχειον ὕπνον. Εἰς πίστωσιν ἀναφέρω παρόμοιον παράδειγμα. Ἐν ἔτει 1937 ἐξεδόθη πάλιν μετ' ἐπίσημον ἔγκρισιν ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου πατρ. Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ εἶναι (τοῦ ἐν Παλιῷ Φαλήρω ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου) τερατώδης, καίτοι ἡ ἐπιτροπὴ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ τότε ἐφημερίου Βασιλείου Ἀτέση

(Λαυριώτου, νῦν π. Λήμνου) παρέπεμψεν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀειμνή-
 στου Εἰρηναίου μητρο. Κασσανδρείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν τὴν εἶδεν, ὡς φαίνε-
 ται, ὅπως καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος, ὅστις γράφει πρὸς τὸν διαμαρ-
 τυρηθέντα φίλον Θεόδοτον—Χουδαβερδόγλου: «εἶχα παραγγείλει νὰ μὴ δη-
 μοσιευθῇ ἡ ἀκολουθία, ἂν δὲν ἴδω προηγουμένως τὰ τυπογρ. δοκίμια. ἐφο-
 βούμην μήπως συμβῶσι λάθη, ἀλλ' ὄχι τοιαῦτα τερατώδη...» Εἰς τὴν σύν-
 τομον βιογραφίαν ὠργίασεν ὁ ἐκδότης, Θεοδοσιάδης τις Βυζάντιος, καὶ ἀντι-
 τοῦ θαύματος τοῦ ἁγίου φημύσαντος τοὺς ἐθνικοὺς γλωσσολογίαις ἐπισυνά-
 πτει ἀνέκδοτον πρὸς δόξαν τοῦ Ἁγίου! Εἰς τὰ τροπάρια πρὸς τοῖς ἄλλοις
 ἔχομεν τοὺς ἐξῆς μαργαρίτας: «*τιμητικῶ* λόγῳ τοῦ πνεύματος... τὰς πλεκτά-
 νας ἀπέτεμεν» (σ. 7) ἀντι *τιμητικῶ*, «*ἀσεβείας* συστησάμενος τρόπαιον» (σ. 11)
 ἀντι εὐσεβείας, «ἀλλ' ὡς τεκοῦσα θεὸν τὸν φιλόανθρωπον *χάσμα* *ξεφυρωμένον*
σαρκὸς ἀμαρτήμασι (sic!!!). (σ. 16) «*κατέσφαξας* τὸν... βλάσφημον ζῶντα
 Ἁγίον» (σ. 17) κτ. Τόσοι θεολόγοι καὶ φιλόλογοι ἐν μέσαις Ἀθήναις μίαν
 ἀνατύπωσιν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κάμωσιν, εἶναι ὅλοι ράθυμοι, πολιτικάντες
 καὶ εἰς οὐδὲν λογίζονται τὴν ἐκκλησίαν· διὸ καὶ τὸ βασιλεῖα, ἣτις ἦτο τότε
 τὸ ἐρυθρὸν πανίον διὰ τοὺς Βενιζελικούς, ἀντικατέστησεν διὰ τοῦ ἐκκλησία·
 ἀντι τοῦ «Χαίρε τῆς βασιλείας ὁ κόσμος». ἔγραψαν: «χαίρε τῆς ἐκκλησίας
 ὁ κόσμος». (σ. 23)¹ καὶ διερωτῶνται τις, ὑπῆρχεν ἐκκλησία ἐν Ἑλλάδι, ὅτε
 ταῦτα συνέβαινον; ναί, ὑπῆρχε *νόθος ἐκκλησία ἀλλοτρίοις δουλεύουσα δε-
 σπότηις*· διότι, ἐὰν ὑπῆρχε γνησία, θὰ ἐτιμῶρει τὸν κυρίως ὑπαίτιον τοῦ
 κακοῦ, τὸν προϊστάμενον τοῦ ναοῦ καὶ πρόεδρον (ἐὰν ὄντως ἦτο οὗτος)
 τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀκολουθίας, ὅπως ἐπρότεινεν ὁ ἐν
 λόγῳ «ἐντιμότητος ἄρχων». ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν προήγαγεν αὐτὸν μέχρι τῆς
 ἀρχιερωσύνης καὶ παραιτηθέντα μετὰ ἐν ἔτος δώρισεν αὐτὸν διευθυντὴν
 τοῦ Θεολογικοῦ οἰκοτροφείου. Ἐγὼ ἰδιαιτέρως χαίρω διὰ τὴν προαγωγὴν
 του, διότι ἄλλοτε τὸν ἐπροστάτευσεν ἐν Ἀθῶν καὶ γνωρίζω τὴν φρόνησιν,
 τὴν ἀξίαν καὶ τὴν φιλοπονίαν του, ἀλλὰ κατακρίνω αὐτὸν διὰ τὴν παραίτη-
 σιν· διότι ἡ Ἀθήνησ ἔχει κλίμα ξηρὸν καὶ λίαν ὑγιεινὸν καὶ θὰ ὠφέλει αὐ-
 τόν, φιλάσθενον ὄντα. Ἐχει ἦθος ἱερατικὸν καὶ εἰς τὴν διαποιμάνσιν — λέ-
 ξις, ἧς κατάχρησιν κωιδεῖται — θὰ ἠδουκίματ. Καλῶς καὶ ἐπίως πράττουσιν
 οἱ ἐκδόται, οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ ἔπαυσαν νὰ υποβάλλωσι πρὸς ἔγκρισιν εἰς
 τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν τὰ λειτουργικά. Τὴν ἀπάντησιν ἔδωκεν ὁ καλὸς ἐφη-
 μέριος τοῦ ἁγ. Γεωργίου Καρύτση, πρωτοπρεσβύτερος Νικ. Παπαδόπου-

1. Κριτικὴν ἐκτεταμένην εἰς 40 σελίδας μεγάλας ἀπέστειλα τῷ 1940 εἰς τὴν Ν.
 Σιών, ἀλλὰ δὲν πιστεύω νὰ ἐξευπνώθη, διότι ἔπαυσαν νὰ μοὶ στέλλουν τὸ περιοδι-
 κὸν καὶ δὲν γνωρίζω, ἂν καὶ τὸ τέλος τῆς εἰρημένης πραγματείας ἐτέθη. Κατ' αὐ-
 τὰς ἐπὶ τέλους χάρις εἰς τὸν γεν. πρόξενον κ. Γ. Μοσχόπουλον ἔλαβον τὴν Ν. Σιών,
 ἀλλ' ἡ κρίσις μου δὲν ἐδημοσιεύθη. Ἐύχαριστῶ ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν ἀποστολέα καὶ
 τοὺς Ἁγιοταφίτας πατέρας.

λος. οὗτος, καίτοι κηδεστής τοῦ μακαριστοῦ Χρυσοστόμου, δὲν ὑπέβαλε πρὸς ἔγκρισιν τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τῆς Λειτουργίας γενομένην ὑπὸ Μ. Σαλιβέρου¹].

Καὶ τώρα ἔρχομαι εἰς τὸ ζήτημα τῆς πλαστογραφήσεως τῆς πατριδος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἀπορῶ πῶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος δὲν ἐγνώριζε τοῦτο τῷ 1933, ὅτε ὑπεβλήθη ἡ ἀκολουθία πρὸς ἔγκρισιν, ἀφοῦ ἀπὸ τοῦ 1897, ὅτ' ἐξέδοτο τὰ τοῦ βίου ὁ πολὺς ἀγιολόγος Βολλανδιστῆς Ἰππόλυτος Delehaeye, ἤρχισεν ἡ συζήτησις². Παρὰ προσδοκίαν ὁ πατὴρ Γεράσιμος ἐπεχείρησε νὰ λύσῃ καὶ τὸ ζήτημα ἐν τῷ «Ἐπιλόγῳ» — ὅπερ εἶχε τὴν θέσιν ἐν τῷ Προλόγῳ — τις οἶδε πόθεν λαβὼν τοῦνδόσιμον. Ἀναφέρεται, ὡς ἔπομεν, εἰς τὸν Φραντζῆν καὶ Ἀθηνῶν Μελέτιον καὶ εἰς τὸν μετέωρον Γεδεῶν καὶ ἐπάγεται: «Πρὸ τούτων δὲ Γρηγόριος ὁ Φραντζῆς ἐν τῷ αὐτοῦ Χρονικῷ λέγει, ὅτι ἐτίμησεν ὁ Ἀθανάσιος εἰς ἐπισκοπὴν ὑποτάξας τῇ μητροπόλει Μονεμβασίας τὴν ἰδίαν πατρίδα Ἀνδροῦσαν, ἐκ τούτων δὲ πάντων βεβαιούμεθα, ὅτι ὁ ἅγιος κατήγετο ἐξ Ἀνδρούσης καὶ οὐχὶ ἐξ Ἀνδριανουπόλεως» (sic) σ. 138. Τὸ σφάλμα τοῦ Γερασίμου ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι δὲν ἠκολούθησε πιστῶς τοὺς «Πατριαρχικοὺς Πίννακας» τοῦ Γεδεῶν, συνεβουλεύθη κοσμικῶς ἱστορίας καὶ δὲν κατέφυγεν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Μονῶν, ὅπως ἔπραττεν ὁ Νικόδημος, ὅπου ἔλυνεν ὅλα τὰ ζητήματα. *Ἡ ἀγιολογία ἔχει ἰδίαν ἱστορίαν, καὶ ὁ βίος ἐνὸς ἁγίου ἀποτελεῖ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἔζησεν.*

Ἡ δρᾶσις τοῦ Ἀθανασίου κατὰ τοὺς βιογράφους περιορίζεται εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ἐξελέξατο τὸ Γάνος ὄρος διὰ νὰ ἀναμορφώσῃ καὶ ἀναδιοργανώσῃ τὸν μοναχικὸν βίον. Εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἔλαβε τὸ σχῆμα, κατέφυγεν ὁσάκις ἀπεκατέρει πρὸς τοὺς ἐν τῇ πατριαρχείᾳ πειρασμούς, καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἤθελε ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τοῦ τόπου. *Τὸ χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου, ὅπου παρουσιάζεται νέος Ἀθανάσιος καὶ κτήτωρ μονῆς Καρακάλου περὶ τὸ τέλος τοῦ II' αἰῶνος, δὲν εἶναι ἀὐθεντικόν* διὸ καὶ δὲν ἀντέχει εἰς τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν³. ὁ Γεράσιμος, ὁσάκις ἐπιχειρῇ νὰ φιλολογήσῃ, φωράται ζῶν

1. Βλ. τὴν ὥραϊαν ἀπάντησιν «Περὶ μίαν λειτουργικὴν ἔκδοσιν...» Ἀθῆναι 1931, 12ου, σ. 54.

2. La vie d'Athanase patriarche de Constantinople, Melanges d'archéol et d'histoire XVII σ. 47—74.

3. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο *ἐδημοσιεύθη ὡς γνήσιον* ὑπὸ τοῦ κ. Dölger (Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948, σ. 38) καὶ ἀναφέρει ἠγούμενον τὸν πρῶτον πατριάρχη Ἀθανάσιον καὶ νέον κτίτορα. ἀλλ' οὐδεὶς ἐθεώρησέ ποτε τὸν Ἐσφιγμενίτην πατριάρχη Καρακαλήν. ὁ φίλος ἐκδότης ἠγνόει ἐνταῦθα τὴν ἱστορίαν ὡς καὶ τὸ παρὰ Σμυρνάκη χρυσόβουλλον ὑπὲρ τῆς ἰδίας μονῆς, φέρον καὶ αὐτὸ τὴν ἰδίαν ἀκριβῆς χρονολογίαν (Τουλ. 1294) καὶ ἠγούμενον τὸν Γρηγόριον (σ. 78—80). Εἰς ἔγγραφον τῆς τοῦ Ζωγράφου μονῆς ἀναφέρεται ἡ καταστροφὴ τῆς μονῆς Καρακάλου «ἐκ τῆς τῶν Ἰταλῶν τυρανίδος» (σ. 576). Διατὶ ἐγένετο ἡ παραχάραξις, θὰ εἴπωμεν, ἀφοῦ λά.

300 ἔτη ὀπίσω καὶ μᾶς ἀναφέρει τὰ δύσληπτα 84 σημειώματα τοῦ Banduri (τις οἶδε πόθεν λαβῶν τὴν εἴδησιν). Ἐὰν ἔβλεπε τὸν 142 τόμον τῆς Πατρολογίας τοῦ Migne — ὑπάρχει δὲ εἰς τρεῖς μονὰς τοῦ Ἄθω — θὰ ἐμάνθανεν, ὅτι σημειώματα εἶναι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν 84 ἐπιστολῶν, αἵτινες σχεδὸν πᾶσαι ἀπευθύνονται πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον (στ. 514—528). Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσι τινες ἀφορῶσαι εἰς μοναστηριακὰ ζητήματα. «περὶ μοναχῶν, τῶν καταπάτημα τῶν θείων κανόνων ἐκοντι αἰρετισάντων καὶ ἀποφυγόντων τῆς οἰκείας μονῆς» (στ. 479,7), «πρὸς ποιμένας μὴ προσκυροῦσθαι πρὸς τινὰς μονὰς τὰς ὑπὸ χεῖρα αὐτῶν ἢ πιπράσκειν ἢ καταχαρίζεσθαι» (στ. 478,8)¹.

Οὐδὲν εἰς τὴν ἀπέραντον αὐτὴν ἀλληλογραφίαν περὶ Πελοποννήσου καὶ Ἀνδρουσῆς, οὔτε εἰς τὴν Νεαράν, τὴν ἀναφερομένην γενικῶς εἰς τὴν τῶν ἡθῶν διόρθωσιν καὶ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀνύψωσιν, οὔτε δὲ εἰς τὰ σχόλια τῆς ἱστορίας τοῦ Γρηγοῤῥᾶ, ὅπου ὑπάρχουσι ἐκδεδομένα κείμενά τινα (σ. 1189ε.) Ταῦτα πάντα ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀγάπιος ἠκολούθησε περὶ τῆς πατρίδος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τὴν παράδοσιν τοῦ σπουδαίου Ἰβηρ. κώδικος 50, ὅστις εἶναι

βωμεν καὶ παρὰ τῆς μονῆς Καρακάλου ἀπάντησιν, πρὸς ἣν πρὸ διετίας ἐγράψαμεν. Ἰστέον, ὅτι ἐν Ἄθῳ εὗρισκόμενος συνέταξεν ὁ Ἀθανάσιος παρακλητικὸν κανόνα, ὅστις περιελήφθη εἰς τὸ «Θεοτοκάριον» τοῦ Νικοδήμου καὶ φέρει ἐν τοῖς τελευταίοις Θεοτοκίαις τὸ ὄνομά του, ψάλλεται δὲ τὴν Παρασκευὴν εἰς ἤχον β'. Κατὰ τὸν Παπαδόπουλον, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς», σ. 270, καὶ ἄλλους ἐποίησε κανόνας.

1. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιστολῶν αὐξάνεται προστιθεμένων καὶ τῶν παρὰ Γρηγοῤῥᾶ σ. 1189—1193. ὁκτὼ τὸν ἀριθμὸν ὑπάρχουσι ἐν τῷ πρωτοτύπῳ παρὰ Migne, αἱ δύο παραιτήσεις καὶ ὁκτὼ λατινιστὶ (τόμ. 142, στ. 484—514 καὶ 514—528). ἕτερα ἐν κώδικι Μεγ. Σπηλαίου XV αἰ. ὑπ' ἀριθ. 62. «Ἀθανασίου Κηπόλεως τοῦ Νέου ἐπιστολὴ πρὸς τὸν βασιλέα» ἀρχ. Ἡμεῖς, ἅγιε βασιλεῦ, εἰ καὶ πάντων ἀνθρώπων ἐομὲν ἀνοῦστατοι καὶ ἁμαρτωλοὶ. Νέος λέγεται ὡς πρὸς τὴν ἀγιότητα καὶ οὐχὶ ὡς πρὸς τὴν σειράν, ὁ παλαιὸς εἶναι ὁ Ἀλεξανδρείας. Πολλοὶ τὸ Νέος ἀναφέρουσιν Ἀθανάσιον τὸν Β'. κακῶς. Καὶ ἄλλαι ἐπιστολαὶ κρύπτονται ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις π.χ. ὁ ἄρτι ἐκδοθεὶς κατάλογος τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας (τόμ. Α', 1945, σ. 258) περιέχει ἐν κώδ. 228, φ. 145α—286β (γρ. 230β) τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν, ἣτις ἀποτελεῖ βιβλίον: «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς Ἀθανασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν ἐξαρχίαν καὶ πάντας πιστούς, κἂν τῷ τέλει τὴν πλάνην τῶν Ζηλωτῶν στηλιτευόντων ἐκ τῶν θείων κανόνων καὶ ἑτέρων ἁγίων πατέρων, ἐν διατάξῃ δι' ἐπ. τοῦ πρὸς Ἐφεσίου ἡθικοῦ ἐνδεκάτου τοῦ Χρυσοστόμου πατρὸς, μεθ' ἧ καὶ ὡς δέον τοὺς ἱερεῖς ἐκδιδάσκειν καὶ ἀναστρέφειν». Εἶναι περιεργον, ὅτι ἀναφέρονται ἐνταῦθα οἱ Ζηλωταί, ὧν ἡ αἵρεσις κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐτάραττε τὴν Θεσσαλονίκην, ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ἐν Κ/πόλει τὸ πρῶτον ἐφάνησαν καὶ οὐχὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ. ὁ ἅγιος Ἡλιουπόλεως ἐδημοσίευσέ τινα ἐν τῇ «Ὁρθοδοξίᾳ» (ἔτ. ΚΖ', 1952, σ. σ. 113 ε.) περὶ τοῦ Ἀθανασίου καὶ καταφεύγει εἰς τὸν νεοελλ. βίον, ὃν ἐτύπωσεν ὁ Delayée Ἰαπόλυτος ἐκ τοῦ κώδ. Barberini, ἀλλ' ὁ βίος οὗτος ἐν ἀπλῇ γλῶσση ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων καὶ ἐκ τούτου ἔλαβέ τινα ὁ Ἀγάπιος. τοὺς γονεῖς οὐ μόνον οὗτος ὀνομάζει, ἀλλὰ καὶ ὁ Παντοκράτορινός, τὸ μόνον νέον ἐνταῦθα εἶναι ἡ «Ἐπιστολιμαία διδασκαλία τοῦ οἰκ. πατρ. Ἀθανασίου Α' πρὸς τὸν αὐτοκρ. Ἀνδρόνικον Β'», ἣν ἐκδίδει (σ. 173—179) ἐκ τοῦ Βατικ. 2219. Θὰ ἐπανέλθω εἰς τοῦτο.

ὁ ἀρχαιότερος πάντων γραφεὶς ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον, ὃν προδήλως μετέφρασεν. τοῦτο βεβαίως δὲν ἔπραξε καὶ ὁ Γεράσιμος ἀλλ' ἴσως ἀντέγραψε τὸν νεοελληνικὸν κώδ. 504 τῶν Ἰβήρων, ὅστις «ἐγράφη διὰ χειρὸς Γερασίμου ἱερομονάχου» (σύμπτωσις!) ἢ μᾶλλον τὸν Ἀγάπιον, ἀλλ' ἐπλαστογράφησε τὴν πατριδα. Ἰδωμεν νῦν τί λέγει ὁ βίος, ἢ γνησία παραδόσις. Τὸν βίον τοῦτον γραφέντα τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὑπὸ Ἰωσήφ Καλοθέτου ἡσυχαστοῦ γράψαντος περὶ ἡσυχίας, ὡς ἀναμνηθέντος εἰς τὰς τότε ἡσυχαστικὰς τοῦ Ἀθω ἔριδας, ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ὁ Ἀθανάσιος Παντοκράτορινός. «Πατρίς μὲν οὖν τῷ μεγάλῳ ἢ πρὸς ἄρκτον κειμένη περιφανὴς ἐν πόλεσι μητρόπολις, ἢ Ἀδριανοῦ, πόλις τῶν πρότε ἐπιφημιζομένων πολυανθρωποτάτη...» (πλέκει τὸ ἐγκώμιον τῆς μεγαλοπόλεως. βλ. Θρακικά, τόμ. Γ', 1940, σ. 61). ὁ δὲ Γ. Παχυμέρης ἐξιστορῶν τὰ σύγχρονα γεγονότα «ἀκριβῶς καὶ σαφῶς» (κατὰ Σ. Λαγοπάτην), ὡς κατέχων ὑψηλὴν θέσιν ἔν τε τῇ αὐτῇ καὶ τῇ πολιτείᾳ καθόλου, γράφει, ὅτι ἐκ τῶν τριῶν ὑποψηφίων ὁ Γέρων Ἀνδρόνικος προέκρινε τὸν Ἀθανάσιον «ὃν δὴ καὶ κατὰ τὰ ὄρη τοῦ Γάνου ἐνδιατρίβοντα, ἐκ χωρῶν τῶν κατὰ τὴν Ἀδριανούπολιν τὴν γένεσιν ἔχοντα... ἀνὰ τὴν Κωνσταντίνου τότε διάγοντα βασιλεὺς ἐν τοῖς πρώτοις τῶν γνωρίμων ἔταττε». (Περὶ Ἀνδρ. Παλαιολόγου βιβ. II, Migne τόμ. 144, στ. 155B). ὥστε δὲν ἦτο τις ἄγνωστος καὶ ἀγνοούμενος τὴν καταγωγὴν, ἀφοῦ συνεδέετο διὰ φιλίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ οἱ γονεῖς του δὲ δὲν ἦσαν ἄσημοι (βλ. τί γράφει ὁ βίος του ἐν προοιμίῳ). *Ζήτημα περὶ τῆς πατρίδος του δὲν ὑφίστατο.* Ἰδοὺ τώρα τί γράφει καὶ ὁ δῆθεν χρονογράφος Φραντζῆς, ὁ Γεώργιος (ὁ Γεράσιμος ἔχει τὸ μοναχικὸν τούτου ὄνομα Γρηγόριος) κατὰ τὴν ὠραίαν ἔκδοσιν τοῦ φίλου κ. I. Παπαδοπούλου (Λειψία, Teubner 1935): «τὸν πατριάρχην Βέκκον εὐθὺς ἐκ τοῦ θρόνου καταβιβάσαντες, ὡς τὰ Λατίνων φρονοῦντα¹. διαδέχεται δὲ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μονιχὸς τις Ἀθανάσιος τοῦνομα, παιδιόθεν τοῖς ἀσκητικαῖς γεγυμνασμένος πόνοις· διατρίβων δὲ ἐν τοῖς τοῦ Γάνου ὄρεσι, ὁρμώμενος ἐκ Πελοποννήσου, ἐκ χώρας λεγομένης Ἀνδρούσης καὶ διὰ τοῦτο μὲν προστάξει βασιλικῇ καὶ ψήφῳ συνοδικῇ τὴν ἑαυτοῦ πατριδα Ἀνδρούσαν ἐπισκοπὴν ἐτίμησε καὶ τῇ μητροπόλει Μονεμβασίας ὑποτάσσεσθαι» (ἔταξε) σελ. 306.

Εἰς τὸ κακοςύνθετον τοῦτο χωρίον ἐστηρίχθησαν οἱ ὡς Πελοποννήσιον θέλοντες νὰ παρουσιάσωσι τὸν πατριάρχην Ἀθανάσιον, ὅπερ ὁμως ἀλλαχόθεν οὐδαμῶς ἐπιβεβαιοῦται. ἀλλὰ ποῦ εὔρε τὴν εἴδησιν ταύτην ὁ μετὰ 200 σχεδὸν ἔτη γράφας Φραντζῆς; Οὐδεὶς θὰ ἐφαντάζετο παρεμβόλιμον τὸ μέρος τοῦτο, ἐὰν δὲν ἐφωρᾶτο ὁ δράστης, ἀρχιερεὺς τις, ὅστις ἐνδιαφερόμενος νὰ προσαρτήσῃ τὴν ἐπισκοπὴν Ἀνδρούσης εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, τὴν

1. Δὲν κατεβίβασαν τώρα τοῦ θρόνου τὸν Βέκκον, ὅστις ἦτο προγενέστερος, ἀλλὰ τὸν Γρηγόριον Κύπριον.

Μονεμβασίαν, ἐπλαστογράφησε πρῶτον τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου γέροντος, ὅπερ πρὸς τῇ Ἀνδρούσῃ παρείχεν αὐτῷ καὶ ἄλλα μέρη καὶ προνόμια, πρὸς δὲ καὶ τὸν τίτλον «παναγιώτατος» δωροδοθέντα δῆθεν εἰς τὸν Μονεμβασίας. *Δίκαιος τῷ ὄντι ἔπαινος ὀφείλεται εἰς τὸν σοφὸν Βυζαντινολόγον καθηγητὴν κ. Ἰω. Παπαδόπουλον*, διότι ἐγκύφας ἰδιαίτατα καὶ ἐξιχνιάσας τὴν σχέσιν τοῦ Μεγάλου πρὸς τὸ Μικρὸν χρονικὸν τοῦ Φραντζῆ, ἀντέστρεψε τὴν κρατοῦσαν γνώμην καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ Φραντζῆς ἀρχικῶς ἔγραψε τὴν ἐπιτομὴν, ἔπειτα αὐτὸς ἢ ἄλλος εἰς δευτέραν ἔκδοσιν, ὡς λέγομεν σήμερον, παρουσίασε τὸ ἐπηυξημένον κείμενον. ὅτι δὲ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλὰ μέρη τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου ἔμειναν ἀνέπαφα εἰς τὸ συμπληρωμένον, ὅπερ ἐξακολουθητικῶς ὑφίστατο προσθήκας καὶ παραχαράξεις. Ὁ παραχαράκτης μητροπολίτης Μονεμβασίας εἶναι ὁ γνωστὸς πολυπράγμων ἀνὴρ *Μακάριος ὁ Μελισσηνός*, προβάς εἰς τὸ ἀπονενομημένον τοῦτο διάβημα, ἀφοῦ ἐξήντησεν ὅλα τὰ πλεονεκτικὰ μέσα. ἔξῃ δὲ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 15' αἰῶνος¹. ὑπῆρχε δὲ κλίμα πρὸς τοῦτο κατάλληλον καὶ προϋποθέσεις διὰ τοιοῦτον ἐγχείρημα ἦσαν λίαν εὐνοϊκά.

[Ἡ Λακωνία, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ ἡ Μονεμβασία, ἦτο μετὰ τὸν Ἀθῶ ἡ χώρα, ἡ πλέον εὐνοηθεῖσα ὑπὸ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων διὰ μεγαλοπρεπῶν ναῶν, ἀνακτόρων καὶ ἄλλων μνημείων κοσμηθεῖσα καὶ διὰ μεγάλων κτήσεων καὶ προνομίων προικισθεῖσα. ἤδη αὐτὸς ὁ Γέρον Ἀνδρόνικος καὶ ναοὺς εἶχεν ἀνεγείρει καὶ τρία χρυσόβουλλα εἶχεν ἀπολύσει², ὥστε τρόπον τινὰ τὸ νεόπλαστον τερατούργημα νὰ θεωρῆται ὡς συνέχεια καὶ συμπλήρωμα ἐκεῖνον³. Τὴν ἐπιτυχῆ κατασκευὴν πιστοποιεῖ ἡ μεγάλη διάδοσις. Δέκα ἐκδόσεις εἶναι γνωσταὶ μέχρι σήμερον καὶ ἐν ἀντίγραφῳ τοῦ Flam. Cornelius (βλέπ. ἐν Catharus Dalmatiae civitas in ecclesiastico et civili statu, Patavii, 1749, σ. 11 8 ἔ. ἡ ἔκδοσις αὕτη μᾶς εἶναι γνωστὴ μόνον ἐκ τῆς ἀρκετὰ ἐκτεταμένης ἀντιβολῆς τὴν ὁποῖαν ἔκαμον οἱ Miklosich-Müller ἐνθ. ἀν. σ. 453—54). Αἱ γνωσταὶ ἐκδόσεις εἶναι: 1) Buchon, Recherches historiques sur la principauté française de Morée, τόμ. I, Paris 1845, σ. LXXXI—LXXXIV. 2) J. Müller, Byzant. Analekten, Sitzungsberichte der kaiserl. Akad. der Wissensch. Phil. histor. Classe, Tom. IX, 2, Wien

1. Ὁ κ. Παπαδόπουλος, ἀφοῦ διεκήρυξε διὰ τοῦ τύπου τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην, προέβη εἰς ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ ἐν Σόφια IV Διεθνὲς βυζ. συνέδριον, ἧτις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν τίτλον: «Phrantzès est il réellement l'auteur de la grande chronique qui port son nom? (Extraits des Actes du IVe Congrès international dès études byzantines, Sofia 1935, σ. 177—189).

2. Βλ. Κων. Ζησίου, Σύμμικτα (ἀνάτ. ἐκ τοῦ Δελτίου 1935 τῆς ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἐταιρ. τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1892—93, τόμ. Α' καὶ Β' σ. 51—63. ταῦτα ἐπανελήφθησαν καὶ τῷ 1917.

3. Ὁ μακ. Ζησίου ἀνεκάλυψεν ἀντιφάσεις (βλ. σ. 67) καὶ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐκ νέου ἡ γνησιότης τῶν ἐγγράφων.

1852, σ. 347—49. 3) Ν. Δραγούμης ἐν Πανδώρα, τόμ. Δ' (1853—54) σ. 338 ἔ. 4) Ἰω. Ρωμανὸς λαβὼν ἀπὸ τοῦ ἐν Κυθήροις σωζομένου πληροτέρου χειρογράφου αὐτ. ζ' 1855—6 σ. 625—8. 5) Ράλλης καὶ Ποτλῆς, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Ε'. Ἀθήναι, 1855, σ. 333—40, 6) Zach. von Lingenthal, Jus graecorum. τόμ. Γ', Λειψία 1856, σ. 608—615. 7) Migne Patr. gr. τόμ. CLXI, στ. 1051—56. 8) Κ. Ν. Παπαμιχαλόπουλος, Πολιορκία καὶ ἄλλωσις τῆς Μονεμβασίας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῷ 1821, Ἀθήναι 1874, σ. 6—14. 9) Miklossich-Müller, Acta et diplomata graeca τόμ. Ε', σ. 1887, Βιέννη, σ. 155—61. 10) Zeros, Jus graecorum. Α', Ἀθήναι, 1931, σ. 516—22. Μέγα ἀπόσπασμα πικρὰ Χρ. Δημητρίου. «Ἡ Μητρόπολις Μονεμβασίας καὶ αἱ ὑπ' αὐτὴν ὑπαγόμεναι ἐπισκοπαί», Θεολογία, τόμ. Γ' (1929), σ. 142—45. Σπουδαῖον χειρόγραφον εἶναι τὸ Neapol IIC. 35 (XVI 9) p. 62. Salvator Cyrillus. «Codices graeci mss. Regiae bill. Borbonicae, Neapoli 1832, σ. 29—30 (βλ. καὶ J. Montreuil, Histoire du droit byzantin, τόμ. III, σ. 1846, σ. 190—191, ἔνθα τὸ χρυσόβουλλον ἀποδίδεται εἰς Ἀνδρόνικον τὸν Γ'. Ὁ κώδιξ Neapol IIC. 35 περιέσωσε διάφορα ἔγγραφα τοῦ Μακ. Μελισσηνοῦ, εὗρισκομένου ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1573 (βλ. κατωτέρω). μεταξὺ τῶν περιγραφῶν τοῦ σπουδαίου τούτου κώδικος ἔξεταστέα, ἐκτὸς τῆς τοῦ Sal. Cytillus, τὰ σημεῖωματα τοῦ Buchon, Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée, τόμ. I, Paris 1843, σ. 239—47. Paul Marc, Plan eines Corpus der gr. Urkunden... München 1903, σ. 117—18. Sp. P. Lampros ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι, τόμ. ΙΘ' 1915, σ. 34—41. Τὸ σημεῖωμα τοῦτο κατήρτισε κατὰ παράκλησίν μου σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ὁ κ. Παπαδόπουλος. Ἐσχάτος πάντων ἐπραγματεύσατο περὶ τῆς πλαστότητος τοῦ χρυσοβούλλου ὁ κ. Dölger εἰς τὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Otto Glauning πανηγυρικὸν τόμον, ἐκδοθέντα τῷ 1936 (σ. 25—35)¹. κατ' αὐτὸν τὸ ἀθεντικὸν εἶναι τὸ Β, ἐξ οὗ μετὰ τὸ 1428 ἐπλαστογραφήθη τὸ Α. ἐνταῦθα δὲ ἀκριβῶς περιελήφθη καὶ ἡ εἶδησις περὶ Ἀνδρούσης εἰσαχθεῖσα μετὰ ἕνα αἰῶνα καὶ εἰς τὸ «Μέγα Χρονικὸν» τοῦ Φραντζῆ (σ. 11—12). Τὰς ἀναμφιλέκτους περὶ τῆς πλαστότητος ἀποδείξεις ἀποδέχεται καὶ ὁ Dölger καὶ ὡς δράστην ταύτης τὸν Μονεμβασίας Μακάριον τὸν Μελισσηνόν, ὅστις ὑπὸ ἀκρατήτου φιλοδοξίας καὶ φιλοχρηματίας ᾤθούμενος ἐγένετο καὶ παπολάτρης. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ παραχαράκτης τοῦ χρυσοβούλλου καὶ νοθευτῆς τοῦ Φραντζῆ. ἀπέθανε τῷ 1585 παρασκευάζων σὺν τῷ ἀδελφῷ Θεοδώρῳ ἀπελευθερωτικὴν ἐπανάστασιν ἐν Πελοποννήσῳ τῇ ὑποκινήσει τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ Don Juan τῆς Αὐστρίας.

1. Τὸ ἄρθρον τοῦτο μεταφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τοῦ καθ. Ο. Λαμπίδου, τῷ 1938, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐν ἀντίτυπον τῆς μεταφράσεως καταστραφείσης κατὰ τὰς τελευταίας περιπτώσεις.

Ἡμεῖς ἔχομεν ὑπ' ὄψιν γράφοντες ἐνταῦθα Β—4 ἐκδόσεις τοῦ χρυσοβούλλου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μας καὶ εὐρίσκομεν, ὅτι τὸ πληρέστερον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Migne ἐκδοθέν. Πρῶτος, ὅστις ἀνεκάλυψεν ἐν Ναυπλίῳ τὸν κώδικα (νῦν ὑπ' ἀριθ. 1462A, ἔτους 1293 τῆς Ἑθν. βιβλιοθήκης) καὶ ἀνέγνω τὸ χρυσοβούλλον, εἶναι ὁ Νικ. Δραγούμης κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀφίξεώς ἐκεῖ τοῦ Καποδιστρίου, ὃν συνώδευεν, καὶ ἐδημοσίωσεν αὐτὸ ἐν Ἀ' τόμῳ τῆς Πανδώρας τῷ 1854. αὐτὸς πρῶτος ἐπίσης ἀνεκάλυψε τὴν πλαστότητα, διότι τοὺς ἐπαίνους καὶ διθυράμβους διὰ τὸ ἄστυ τῆς Μονεμβασίας εὗρε πράγματι λίαν ὑπερβολικούς, ὅπως καὶ τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ τότε ἀρχιερέως, ὃν παρουσιάζει, ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγάλους τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀγιοτάτους ἱεράρχας! ἀλλὰ τοιοῦτος ἐφαντάσθη, ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Μονεμβασίας (βλ. αὐτ. σ. 190). Ἡμεῖς θὰ ἐπιστήσωμεν ἐπὶ τῶν δύο κειμένων τὴν προσοχὴν ἐκείνων, οἵτινες ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὁ Ἀθανάσιος ἦν Ἀνδρούσιος, ἐπειδὴ ἐτίμησε τὴν Ἀνδροῦσαν δι' ἐπισκοπῆς «προστάξει βασιλικῇ καὶ ψήφῳ συνοδικῇ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα Ἀνδροῦσαν ἐπισκοπὴν ἑτίμησε καὶ τῇ μητροπόλει Μονεμβασίας ὑποτάσσασθαι» (ἔταξε) κατὰ τὸν Ψευδοφροντζῆν. κατὰ δὲ τὸ ψευδοχρυσόβουλλον ὁ αὐτοκράτωρ «εὐδοκεῖ καὶ παρακελεῖται ὑπ' αὐτὴν εἶναι καὶ ἐτέρας ἐπισκοπὰς, ταύτας, ἧγον τὴν τῆς Κορώνης, τὴν τῆς Μεθώνης καὶ τὴν τῆς Ἀνδροῦσης, καὶ ὑποκείσθαι... ὡς ἄλλα μητροπόλεις αὐτῶν» (Migne 161, στ. 154B)... ἀλλ' ἡ πρῶξις αὕτη δὲν ἦτο τιμητικὴ, ἀλλὰ μειωτικὴ, διότι αἱ ἐπισκοπαὶ αὗται ἀπώλεσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ἔγειναν τοιφλίκια τοῦ Μονεμβασίας. ὥστε καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα, τὸ σπουδαιότερον κατ' αὐτούς, πίπτει. Ἐφεξῆς παρατάσσεται στήλῃ ὅλη ἀναγραφομένων τῶν ὀρίων τῆς μητροπόλεως καὶ τῶν προσορωμένων νέων χωρίων ὡς κτημάτων αὐτῆς (στ. 1054—5) μετὰ τῆς ἀπονομῆς τῶν ἐξαιρετικῶς ὑψηλῶν τίτλων τῶν μητροπολίτη: «τῷ παναγιωτάτῳ... ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ πάσης Πελοποννήσου καὶ τὸν τόπον ἔχοντι τοῦ Σίδης». Μετὰ τὸσαύτης τέχνης καὶ περινοίας εἶναι κατεσκευασμένον τὸ ἔγγραφο, ὃ τε ἀναφέρονται καὶ προγενέστεραι προνομίαι τῆς μητροπόλεως «προεσβεσμένα καὶ ὡσπερὶ παρελθοῦσαι» (στ. 1053c).

Τὰ ὑποκτα ταῦτα σημεῖα ἀπὸ 20ετίας ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Βυζαντινολόγους καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἔρευναν ὁ Heisenberg μετὰ τοῦ Σπ. Λάμπρου, ἀλλὰ τὸ πρῶτον κτύπημα ἐπῆνεγκεν ὁ Laurent¹.

Τὸ πλαστογραφηθὲν «ἀρχέτυπον» τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης ἀνήκει εἰς τὸν 15^{ον} αἰῶνα, ὡς εἶπομεν, καὶ φέρει ἀρετὰς καὶ καταφανεῖς ἐνδείξεις τῆς νοθείας, ἀνομάσθη Α ἀλλὰ τὸ λοιπὸν ἀγαθόν. Μουσεῖον ἐκτίσθη τὸ γνήσιον χρυσοβούλλον, τὸ Β, ἔτους 1301, καὶ ἔπερ φέρε ἀριθ. 3570. Τοῦτο, ὡς ἐλέχθη, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὸν 5^{ον} τόμον τῆς Πανδώρας σ. 626 ἔ. καὶ εἶναι τὸ πρωτότυπον καὶ γνήσιον, ὅπερ δὲν ἀντελήφθησαν τότε ὁ τε Ρωμανὸς καὶ οἱ ἄλλοι καὶ παρῆλθεν ἀπαρατήρητον, διότι ἐνόμισαν τὰς διαφορὰς ἀπὸ τὰς συνήθεις Λοιπὸν εἰς αὐτὸ τὸ γνήσιον καὶ ἀθθενικὸν χρυσοβούλλον ἐλλείπει τελείως ἡ Ἀνδροῦσα² (καὶ αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα ἡμε-

1. Οὗτος ὡς ἐπίκρισιν εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ ἀρχμ. Χρυσόστομου Δημητρίου (νῦν μητροπολίτου Ζακύνθου) «Περὶ τῶν ἐπισκόπων τοῦ Μονεμβασίας» δημοσιευθὲν εἰς τὸν Ζ' τόμ. σ. 142 ἔ. τῆς «Θεολογίας», ἔγραψεν ἐμπεριστατον ἄρθρον: «La métropole de Monembasie des origines au XVIIIe siècle» ἐν Echos d'Orient XXIX, 1930, σ. 184-6 καὶ XXXII, 1933, σ. 129-161 Ὁ Δημητρίου ἐδημοσίευσεν μέγα μέρος τοῦ πλαστοῦ χρυσοβούλλου ἐκλαθὼν αὐτὸ ὡς γνήσιον.

2. Εἶναι ἐξηκριβωμένον πλέον, ὅτι ἡ Ἀνδροῦσα ὡς ἐπισκοπὴ πρὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος

τέρα ἀπόδειξις πλαστότητος) καὶ ἐπομένως ἐξελέγχεται ὑποβολιμαία καὶ ψευδεσιτάτη ἢ μαρτυρία τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ψευδοφραντζῆ περὶ τῆς πατρίδος τοῦ ἀγ. Ἀθανασίου'. προσέτι εἰς τὸ χρυσόβουλλον αὐτὸ ἔλλείπουν αἱ μεγάλαί προνομίαι καὶ τὰ πλείστα τῶν ἐκεῖ προσηρητημένων χωρίων. ἀναγνωρίζεται ὅμως ὁ Μονεμβασιῆς «ἔξαρχος πάσης Πελοποννήσου καὶ κύριός τινων ἐπισκοπῶν, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τῆς προεσβεσμένης καὶ πρὸ χρόνων ἀπολομένης ἐκκλησίας τοῦ Σίδης» (Πανδ. ζ', σ. 627).

(Συνεχίζεται)

† Ὁ Κορυτσᾶς ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΑΔΣ

Ἀπό παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ Μητροπολίτου Ἑλιουπόλεως Γενναδίου.

α'.

Ζῶντος τοῦ μητροπολίτου Θυατείρων Γερμανοῦ Στρινοπούλου εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ ἔκδοσις τιμητικοῦ δι' αὐτὸν τόμου. Κατ' αἴτησιν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως κ. Ἀθηναγόρου ἐκ τῶν πρώτων ἔστειλα διὰ τὸν τόμον τοῦτον πραγματείαν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως». Ὁ πατριάρχης ὅλως καλοκαγάθως παρεχώρησε τὴν μνημονευθεῖσαν πραγματείαν μου εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἑλιουπόλεως Γενναδιον. Θανόντος τοῦ Γερμανοῦ Στρινοπούλου, ὁ τιμητικὸς δι' αὐτὸν τόμος μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον ἔμεινεν ἀνέκδοτος. Ἐλθὼν ἐνταῦθα ὁ Ἑλιουπόλεως Γενναδιὸς ἔκλινεν ἀκόμη ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἀρχικῶς δύο ἦσαν οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Ἁγία Εἰρήνη καὶ ἡ Ἁγία Σοφία. Ἡ ἀπάντησίς μου, ὅτι τότε ἀκόμη δὲν ὑπῆρχεν ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, συνετέλεσεν ἴσως νὰ κλίνη αὐτὸν ὀριστικῶς ὑπὲρ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Ἐν τῇ μνημονευθεῖσῃ πραγματείᾳ ἡμῶν ἡμεῖς πρώτοι ὠρίσμεν τὸν χρόνον καὶ τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν καθεδρικός ναὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέστησαν οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι. «Ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (361) ὁ

οὐδόλος εἶναι γνωστῆ. Ταύτην τότε διεξεδίκε ὡς γειτονικὴν ὁ Χριστιανουπόλεως (ἦτοι Τριφυλίας) Σωφρόνιος, καὶ ἐπομένως συνεκρούσθη πρὸς αὐτὸν ὁ Μονεμβασιῆς Μακάριος ζητήσας νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὅρια τῆς ἐπαρχίας τιν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέχρι τοῦ ἑτέρου σχεδὸν ἅκρου τῆς Πελοποννήσου. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, ὅπερ ῥίπτει ἄπλετον φῶς εἰς τὴν πλαστογραφίαν, ἐγνώσθη ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀρχιδιῶν Γαβριὴλ (1578), διατελέσαντος διακόνου παρὰ τῷ Σωφρόνιῳ. Τότε ὁ Μακάριος παρουσίασε τὸ πλαστὸν χρυσόβουλλον εἰς τὴν Σύνοδον, οὗτινος ἡ γραφὴ εἶναι τοῦ «ς' αἰῶνος Τὴν πλαστότητα παρεδέξατο ἡδὴ καὶ ὁ κ. Dölger, ὡς εἶπομεν. Ὁ Μελισσηνὸς οὗτος Μακάριος, ἐκ μεγάλης Βυζαντινῆς οἰκαγενεῖας καταγόμενος, κατήντησεν εἰς τὸ τέλος ἕνεκα τῆς φιλοχρηματίας του τυχοδιώκτης, προσέβη δὲ καὶ εἰς τὸ ἀπονενομημένον διάβημα, δι' ὃδόδος ἱεράρχης νὰ προτείνῃ εἰς τὸν πάπαν φιλίαν κερδοσκοπικὴν. ἀπέθανε δὲ τῷ 1585 παρασκευάζων τὴν ἐπανάστασιν.

1. Καὶ ἄλλα ψεῦδη εἰσήγαγεν ὁ Μακάριος εἰς τὸ «Μέγα Χρονικόν» τοῦ Φραντζῆ, π. χ. κατὰ τὸν Παπαδόπουλον καὶ Dölger αἱ καπιλατρικαὶ παρεμβολαὶ εἶναι τῆς χειρὸς τοῦ Μελισσηνοῦ. Ἐγὼ ἐξήτασα τοῦτο εἰς ἓν μόνον σημείον, τὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου, ὅπερ ὅμως ὡς νευραλγικὴν διὰ τὸν πισμὸν ἀντιπαρόχεται, τοῦτο μόνον σημειώσας: «Ἀρίμεν οὖν τὰ ἐν τῇ συνόδῳ συμβάντα καὶ τὰ ἀπο τούτων εἰς ἡμᾶς παρακολουθήσαντα εἰπομεν» Migne 156, σ. 795 B. Καὶ ὅμως εἰς τὸ «Μικρὸν Χρονικόν» λέγει ὁ γνήσιος Φραντζῆς, *ὅσα δὲν συμφέρον ὄντως εἰς ἓνα καπολάτῳρ νὰ τὰ ἀναφέρῃ* «διὰ τὴν, ὡς μὴ ὄφειλε, μιλίτη εἶσαν σύνοδον» αὐτ. 1046 A. «ὅτι πολλὰ τοὺς φοβεῖ μὴ συμφωνήσωμεν καὶ ἐνωθῶμεν μετ' οὗς Φράγκους» ἢ «οὐκ οὐκ γὰρ, ὅτι, ἂν τοῦτο γένηται, θέλει γενῆν μέγα τι κακὸν εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν τῆς Δύσεως χριστιανῶν» καὶ λέγει εἰς τὸν υἱὸν του «μηδὲν ἐπιχειρισθῆς αὐτὸ, διότι οὐδὲν βλέπω τοὺς ἡμετέρους, ὅτι εἰσὶν ἀρμόδιοι πρὸς τὸ εὑρεῖν τινα τρόπον ἐνώσεως καὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας...» 1046 D.

Κωνσταντινουπόλεως Εὐδόξιος (360—369), ἀγαπητὸς εἰς τὸν θάνατον αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου, ἀπεμακρύνθη ἐκουσίως ἢ ἀκουσίω: τοῦ χώρου τῶν ἀνακτόρων, γενομένων ἐθνικῶν κατὰ τὸ θρησκειμα, ἀπεμακρύνθη τοῦ ἐκεῖ εὐρισκομένου καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης καὶ κατέλαβε τὸν ναὸν τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων, τὸν συμπαθῆ δι' αὐτὸν χώρον τῶν νεκρῶν χριστιανῶν αὐτοκράτορων, περὶ τῆς τύχης τοῦ ὁποίου δὲν ἐνδιεφέρετο ὁ ἐθνικὸς αὐτοκράτωρ». Πάντα ταῦτα ὁ Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος ἐν περιλήψει μετέφερεν εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (σελις 413).

β'.

Ὁ Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1953) ὀρθῶς λέγει περὶ ἐμοῦ, ὅτι δὲν εὕρισκω ἰδιαιτέρους κανόνας διὰ τὰς ἐνδημοῦσας συνόδους (σελ. 371, σημ. 2). Αὕτη εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ βᾶσις τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος. Ἄν τις πεισθῆ, ὅτι δὲν ὑπῆρχον κανόνες τῶν ἐνδημοῦσῶν συνόδων, τότε θὰ κατανοήσῃ, ὅτι ἐπὶ τῶν ἐνδημοῦσῶν συνόδων «mutatis mutandis» ἐφηρομόζοντο οἱ κανόνες τῶν ἐνιαυσίων πατριαρχικῶν συνόδων. Τοῦτο ἐπανειλημμένως ἐπραγματεύθη καὶ κατέδειξα ἤδη ἀπὸ τοῦ 1920 μέχρι σήμερον. Ὁ Ἡλιουπόλεως μάλιστα Γεννάδιος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (σελ. 363) παραθέτει τὴν κατὰ τὸ 1920 ἐν τῷ Νέῳ Ποιμένι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δημοσιευθεῖσαν πρώτην σχετικὴν πραγματείαν μου, φέρουσαν τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ ἐπὶ τῆς ἐνδημούσης συνόδου ἐπίδρασις τῆς ἐνιαυσίου πατριαρχικῆς συνόδου». Ἐν τῷ παρόντι κριτικῷ σημειώματι παραπέμπω εἰς τὴν Ἑκκλ. Ἱστορίαν μου 1948, σελις 413 καὶ ἐξῆς, ὅπου λέγεται «πρόκειται περὶ τῶν κανόνων τῶν ἐνιαυσίων συνόδων, ἐφαρμοζομένων ἐπὶ τῶν ἐνδημοῦσῶν». Τούτων οὕτως ἐγόντων, δὲν ὑπάρχει χώρος, ἵνα ὁ Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος ἰσχυρισθῆ περὶ ἑαυτοῦ τὰ ἐπόμενα. «Νομίζω ὅτι ὅταν ἐκλάβωμεν—καὶ ἔτσι πρέπει νὰ γίνῃ—τὴν ἐνδημοῦσαν ὑπὸ τὴν γενικωτέραν ἔνοιάν της, πολλοὶ κανόνες ἀφορῶντες γενικῶς τὸ συνοδικὸν σῆστημα ἐφηρομόσθησαν καὶ εἰς τὰς ἐνδημοῦσας». Γενικώτερον καὶ ἀοριστότερον ἐπαναλαμβάνει, ὅτι ἡμεῖς ἀπὸ τριακονταετίας εἰδικώτερον καὶ ὀριστικώτερον τοσαύτας εἵπομεν. Ἡ διαφορὰ εἶναι φραστικὴ. Διότι, πλὴν τῶν κανόνων τῶν ἐπαρχιακῶν συνόδων, οἱ ὁποιοὶ ἐνταῦθα δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν, καὶ πλὴν τῶν κανόνων τῶν ἐνιαυσίων πατριαρχικῶν συνόδων, ἄλλοι συνοδικοὶ κανόνες δὲν ὑπῆρχον!

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

The Old Testament and Modern study. Edited by H.H. Rowley Oxford 1951.

Γνωστὴ εἶναι ἡ δράσις τῆς εἰδικῶς πρὸς προώθησιν τῶν σπουδῶν τῆς Π.Δ. συσταθείσης Society for Old Testament Study, ἡ ὁποία εἰς τὸ πρόσφατον παρελθὸν ἐξέδωκε δύο χρησιμωτάτους τόμους the People and the Book (1925) καὶ Record and Revelation (1938). Ἡδὴ μὲ τὸν ἀνωτέρω σημειωθέντα τόμον προσφέρει μίαν πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Π.Δ. καὶ ἕνα χρησιμώτατον βοήθημα εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν Π.Δ. Ὁ τόμος οὗτος σκοπεῖ νὰ δώσῃ μίαν γενικὴν εἰκόνα τῶν προόδων, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐπὶ πάντων τῶν ἐπὶ μέρους κλάδων τῆς ἐπιστήμης τῆς Π.Δ. Ἡ ἔκδοσις τοῦ τόμου τούτου ἀνετέθη εἰς τὰς ἐμπειροτάτας χεῖρας τοῦ Καθηγητοῦ H. H. Rowley, ὅστις κατὰ τὸν

πλέον ὠραιότερον καὶ μεθοδικώτερον τρόπον καθώρισε τοὺς τομεῖς καὶ τὰ θέματα, τὴν συγγραφὴν τῶν ὁποίων ἀνέθηκε εἰς εἰδικούς γνωστοτάτους ἐπιστήμονας, ὥστε τὸ ὅλον νὰ ἀπαρτισθῆ κατὰ τὸν πλέον καλλίτερον τρόπον.

Μετὰ μίαν ὠραιοτάτην εἰσαγωγὴν τοῦ Καθηγητοῦ Η. Η. Rowley, ἐν ἣ διαγράφονται αἱ σημεριναὶ κατευθύνσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς Π.Δ., παρατίθενται δύο ἐργασίαι τοῦ γνωστοῦ Ἀρχαιολόγου Καθηγητοῦ W. F. Albright ἡ μὲν μία ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ Ἀρχαιολογία τῆς Παλαιστίνης» ἡ δὲ ἑτέρα «Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ Ἀρχαιολογία τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς», ἐν αἷς ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ νὰ δείξῃ ὁποῖαν ὠθησιν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἔδωκαν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Π.Δ. Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ἡ ἐργασία τοῦ Καθηγητοῦ C. R. North «Ἡ κριτικὴ τῆς Πεντατεύχου», εἰς τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει τὴν σύγχρονον τροπὴν καὶ μορφήν τῆς κριτικῆς ἐπὶ τῆς Πεντατεύχου. Εἰς σειρὰν περαιτέρω ἐργασιῶν οἱ Καθηγηταὶ N. H. Snaith «Τὰ ἱστορικὰ βιβλία», O. Eissfeldt «Ἡ Προφητικὴ φιλολογία» A. R. Johnson «Οἱ ψαλμοὶ» καὶ W. Baumgartner «Ἡ σοφιολογικὴ γραμματεία» δίδουν εὐρείαν εἰκόνα τῶν συντελεσθεισῶν ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων, παρουσιάζοντες τὴν σημερινὴν θέσιν τῶν παντοίων προβλημάτων. Εἰς τὴν σειρὰν ἔρχεται ἔπειτα ἡ ἐργασία τοῦ Καθηγητοῦ D. Winton Thomas «Ἡ Κριτικὴ τοῦ κειμένου τῆς Π.Δ.», ἥτις ζωγραφίζει τὸν διανυθέντα δρόμον πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, διὰ τὴν ἀκολοιθῆσιν ἡ τοῦ Καθηγητοῦ A. M. Honeyman «Σημιτικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ Ἑβραϊκὴ φιλολογία», ἐν τῇ ὁποίᾳ καταβάλλεται προσπάθεια συσχετίσεως Σημιτικῶν ἐπιγραφῶν πρὸς τὴν Π.Δ. Τέλος ἀκολουθοῦν αἱ ἐργασίαι, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Ἰσραηλιτικὴν Θρησκείαν καὶ τὴν Θεολογίαν τῆς Π.Δ. Ἡ πρώτη τούτων εἶναι γεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ G. W. Anderson «Ἑβραϊκὴ Θρησκεία», ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ N. W. Porteous «Ἡ Θεολογία τῆς Π.Δ.» δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς ἐπιτελεσθείσης προόδου ἐν τῇ ἐρευνῇ θεμελιωδῶν προβλημάτων τῆς Θρησκείας τῆς Π.Δ. Τὸν ὅλον τόμον κλείει ὡς ἐπίλογος ἡ ἐργασία τοῦ γηραιοῦ Καθηγητοῦ T. H. Robinson «Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ὁ νεώτερος κόσμος», εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ πεπειραμένος Καθηγητὴς καθορίζει τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει καὶ διὰ τὸν σημερινὸν κόσμον ἡ Π. Δ.

Ὁ ὅλος τόμος, καλύπτων πάντα τὰ πεδία τῆς ἐρένης τῆς Π.Δ. εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἐσχάτως ἐκδοθέντα ἔργα. Μὴ νομισθῆ δὲ ὅτι αἱ ἐν αὐτῷ ἐργασίαι περιορίζονται εἰς τὸ νὰ περιγράψουν τὸν διανυθέντα ἀπλῶς δρόμον τῆς προόδου. Οἱ συγγραφεῖς λαμβάνουν θέσιν ἀπέναντι θεμελιωδῶς ἐστάτων προβλημάτων καὶ ἑξετάζουν καὶ ἀνακρίνουν τὰς ἐπ' αὐτῶν δοθείσας λύσεις. Ἐνεκα δὲ τοῦ πλήθους τῶν συγγραφέων τοῦ παρόντος τόμου βλέπει τις ἐν αὐτῷ καὶ διαφόρου κατευθύνσεις καὶ ἀπόψεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων τὰ προβλήματα καθορῶνται. Τοῦτο ἀποτελεῖ πλεονέκτημα τοῦ τόμου, ὅστις ἀφ' ἑτέρου ἀκριβῶς ἐνεκα τῶν πολλῶν ἀπόψεων τῶν συγγραφέων δὲν δύναται νὰ παρουσιᾷ πανταχοῦ ἐνότητά. Ἡ πυκνὴ παραπομπὴ εἰς τὰ νεώτερα ἔργα καὶ ἡ παράθεσις εἰς τὸ τέλος ἐκάστης ἐργασίας τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας καθιστοῦν τὸν τόμον πολυτιμώτατον καὶ χρησιμώτατον οὐ μόνον διὰ τοὺς ἀσχολουμένους εἰδικῶς περὶ τὴν Π.Δ. ἀλλὰ καὶ δι' ἑκείνους, οἱ ὁποῖοι εἰς γενικὰς γραμμάς θὰ ἤθελον νὰ γνωρίσουν τὰς σημερινὰς κατευθύνσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς Π.Δ. καὶ τὴν σημερινὴν θέσιν τῶν ζωτικῶν προβλημάτων αὐτῆς. Διὸ καὶ πρέπον εἶναι νὰ ἀποδοθῆ πᾶσα τιμὴ καὶ εἰς τὸν ἐπιφορτι-

σθέντα τὴν ἔκδοσιν τοῦ τόμου Καθηγητὴν Η. Η. Rowley καὶ εἰς τὴν Society for Old Testament Study.

B. ΒΕΛΛΑΣ

C. H. Dodd, *Gospel and Law. The relation of Faith and Ethics in Early Christianity. Columbia University Press. New York 1951 (σελ. 83).*

Τοῦ μετὰ χεῖρας τεύχους ὑπόκεινται ὡς βάσις τέσσαρες σπουδαῖαι παραδόσεις τῆς σειρᾶς τῶν Bampton Lectures (ἀριθ. 3), γενόμεναι πρὸ τριετίας ἐν τῷ Columbia University ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀγγλοῦ καθηγητοῦ τῆς Κ. Διαθήκης ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Cambridge περὶ σχέσεως Εὐαγγελίου καὶ Νόμου. Τὸ θέμα τοῦτο ἀπασχολεῖ τὴν Βιβλικὴν θεολογίαν καὶ σήμερον οὕτω ζωηρῶς, ὡς καὶ ἐπὶ Λουθήρου, δόντος νέαν ὄψιν εἰς τὴν συζήτησιν ταύτην ἐν τῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ τοῦ Karl Barth. Ὁ Dodd ὁμως πραγματευόμενος τὸ θέμα τοῦτο ἐν Ἀμερικῇ, ὁ θεολογικὸς τῆς ὁποίας κόσμος ἀσχολεῖται, μάλιστα σήμερον, ὀλιγώτερον περὶ τὰς δογματικὰς συζητήσεις καὶ ἐνδιαφέρεται μᾶλλον περὶ τῶν βιβλικοῦθικῶν θεμάτων, ἐξετάζει ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον τὸ σπουδαιότατον ζήτημα τῆς σχέσεως πίστεως καὶ ἠθικῆς κατὰ τοὺς παλαιστάτους χριστιανικοὺς χρόνους.

Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἐν λόγῳ διαλέξεων, ἥτις ἐπιγράφεται «κῆρυγμα καὶ διδασκαλία ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Ἐκκλησίᾳ» (σελ. 3—24), ὁ σ. ὁρμώμενος ἐκ τῆς παρατηρουμένης ἐκάστοτε ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν ὑπερτονιζόντων τὴν σημασίαν εἴτε τοῦ θρησκευτικοῦ στοιχείου (πίστις, ἐλπίς, λατρεία, δικαίωσις ἔναντι τοῦ Θεοῦ κλπ.), εἴτε τοῦ ἠθικοῦ στοιχείου τοῦ χριστιανισμοῦ, ζητεῖ νὰ καταδείξῃ τὸν στενωτάτον καὶ ἀδιάρρηκτον σύνδεσμον μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἑτέρου στοιχείου. Ἐπὶ τούτῳ ἀρχεται ἀπὸ τῶν παλαιότερων βιβλίων τῆς Κ. Δ., τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, ἐν αἷς τὸ πρακτικὸν καὶ ἠθικὸν στοιχεῖον (ἡ διδαχὴ) βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸ θρησκευτικόν, καὶ δὴ καὶ τὸ δογματικὸν καὶ θεολογικὸν (τὸ κῆρυγμα), καὶ συνυφαίνεται μετ' αὐτοῦ, κατὰ τρόπον παρουσιάζοντα τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ὡς κατ' ἐξοχὴν ἠθικὴν. Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς βιβλίοις τῆς Κ. Δ., καὶ δὴ οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐν τοῖς ἱστορικοῖς, ἔνθα τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον συνυφαίνεται μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ, τῆς τοιαύτης συνυφάνσεως ὑπενθυμιζούσης οὐχὶ κυρίως τὴν μέθοδον τῶν ἠθικολόγων τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ τὴν τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς συγχρόνου τότε Ἰουδαϊκῆς προπαγάνδας. Ἐν τῇ β' διαλέξει, ἐπιγραφομένη «ἀρχαὶ καὶ ἐλατήρια τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ» (σ. 25—45) διαπιστώνει καὶ ἀνα-τύσσει τέσσαρα κύρια σημεῖα ἐξαρτήσεως τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τῆς Κ. Δ. ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, ἥτοι τὴν ἐσχατολογίαν, τὴν ἰδέαν περὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τὴν μίμησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ πρωτεῖον τῆς ἀγάπης, σημεῖα σχετιζόμενα ἀμέσως πρὸς τὸν Χριστόν, καὶ δὴ καὶ πρὸς τὸ διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἐπιτελεσθὲν ἔργον αὐτοῦ. Ἐν τῇ γ' διαλέξει ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις (σ. 46—63), ἥτις ὑπῆρξεν ἡ ἀκένωτος πηγὴ, ἐξ ἧς ἦντλησαν οἱ Ἀπόστολοι, καὶ ἀπέβλεπεν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν διέγερσιν τῆς μετανοίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν παροχὴν ἠθικῶν ὁδηγιῶν πρὸς δρασίαν εἰς τοὺς δεχομένους τὸ κῆρυγμα περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία αὕτη τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ εἶδος «νέου νόμου», ὅστις ἀποτελεῖ τὸ θέμα τῆς δ' διαλέξεως (σ. 64—83), ἡ δὲ ἰδέα αὕτη ἀναπτύσσεται καὶ ὑποστηρίζεται πειστικώτατα

ἐπὶ τῇ βάσει πλείστων ὄσων δεδομένων τῆς Κ.Δ., καὶ δὴ καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ τοῦ Παύλου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται οἱ παλαιότεροι καὶ οἱ σύγχρονοι διαμαρτυρούμενοι θεολόγοι, καὶ μάλιστα οἱ Λουθηρανοὶ καὶ οἱ τοῦ Νεοπροτεσταντισμοῦ σημαιοφόροι, οἱ καταπολεμοῦντες πᾶσαν νομικὴν ἰδέαν ἐν τῇ αὐθεντικῇ κατ' αὐτοὺς διδασκαλίᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Παύλου. Τούτων οὕτως ἔχόντων, διττὸν εἶναι τὸ καθήκον τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν D, ἥτοι πρῶτον νὰ ἀσκήσῃ εἰδικήν καὶ ὄρισμένην πειθαρχίαν ἐπὶ τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ δεύτερον νὰ ἐξαγγείλῃ ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἠθικὰς κρίσεις περὶ διαβιώσεως τῶν μελῶν αὐτῆς. Τὸ μελέτημα τοῦτο κατακλείεται μὲ τὴν ὀρθοτάτην παρατήρησιν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ δύναται τόσον ὀλίγον νὰ ὠφελήσῃ τὸν κόσμον ἄνευ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅσον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δύναται νὰ κατανοηθῇ ἄνευ τῶν ἠθικῶν του ἐφαρμογῶν.

Αἱ λαμπραὶ αὗται ὁμιλίαι, στηριζόμεναι ἐπὶ βαθείας καὶ ἀρκούντως νηφθαλίας μελέτης τῆς Κ. Διαθήκης, γίνονται μετὰ τσοσαύτης μεθοδικότητος καὶ ἀντικειμενικότητος καὶ ἡρεμίας καὶ εὐλαβείας καὶ σαφηνείας, ὥστε νὰ προκαλῶσι τὸν σεβασμὸν καὶ νὰ γοητεύωσι καὶ αὐτὸν τὸν ἀντίθετα ἐνιαχοῦ φρονοῦντα ἀναγνώστην.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

C. H. Dodd, According to the Scriptures. The Substructure of New Testament Theology. London. Nisbed and Co 1952 (σελ. 145).

Καὶ τοῦ παρόντος ἔργου ὑπόκεινται ὡς βάσις μαθήματα (Stone lectures) διδασκόμενα πρὸ τριετίας ἐν τῷ Theological Seminary τοῦ Princeton (N. J.) καὶ στρεφόμενα περὶ τὴν διερεύνησιν τῶν βάσεων τῆς θεολογίας τῆς Κ. Διαθήκης, ἃς ἀνευρίσκει ἐν τῇ παναρχαίᾳ, ἥδη ἐν τῇ πρώτῃ ἐκκλησίᾳ ἐφαρμοζομένη χριστολογικῇ ἐρμηνείᾳ τῶν σχετικῶν χωρίων τῆς Π. Διαθήκης, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπερφυῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα περιλαμβανομένων πέντε κεφαλαίων ἐν τῷ α' τίθεται τὸ ὅλον πρόβλημα, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν διακριβῶσιν τοῦ τρόπου, κατ' ὃν ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Ἐκκλησίᾳ ἐχρησιμοποιήθη ἡ Π. Διαθήκη πρὸς διασάφην τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος, θεωρουμένου ὡς «πληρώσεως» ἐκείνης (σ. 11 - 27). Ἐν τῷ β' κεφ. (σ. 28 - 60) συλλέγονται χωρία τῆς Π. Δ., ἅτινα παρατιθέμενα ὑπὸ δύο ἢ πλείονων συγγραφέων τῆς Κ. Δ., ἀνεξαρτήτως ἐκ πρώτης ὄψεως, δύνανται ἄριστα νὰ ὑποτεθῶσιν ὡς χρησιμοποιούμενα ὡς «μαρτυρίαι» πρὸ τῆς καταγραφῆς αὐτῶν καὶ ἀναφέρονται δέκα πέντε παραδείγματα ἐνισχύοντα σοβαρῶς τὴν γνώμην ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ. Δ. μετεχειρίζοντο ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισημειωθέντων χωρίων τῆς Π. Δ., ὡς ἀποκαλύπτοντα τὴν «ὄρισμένην βουλὴν τοῦ Θεοῦ», ἥτις ἐπληρώθη ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς γεγονόσιν. Ἐν τῷ γ' ἔπειτα κεφαλαίῳ (σ. 61 - 110), ἐπιγραφόμενῳ «ἡ Βίβλος τῆς πρώτης Ἐκκλησίας», ὁ σ. παραθέτει τὰ πορίσματα τῆς ἐνδελεχοῦς του καὶ συστηματικῆς ἐρεύνης ἐπὶ τοῦ ζητήματος «τίνες Γραφαὶ ἰδιαίτερώς ἐχρησιμοποιήθησαν ἐν τῇ Κ. Δ.» πρὸς διασάφην τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, καταδεικνύων ὅτι ταιαῦται μαρτυρίαι, ἐξηγούμεναι διὰ πρωτοτύπου ἐρμηνευτικῆς μεθόδου, ἐλήφθησαν μάλιστα ἀπὸ τῶν προφητικῶν βιβλίων τοῦ Ἰωήλ, τοῦ Ζαχαρίου, τοῦ Δανιήλ, τοῦ Ὡσηέ, τοῦ Ἡσαΐου καὶ τοῦ Ἰερεμίου καὶ ἀπὸ τῆς Γενέσεως, τοῦ Δευτερονομίου καὶ τῶν Ψαλμῶν καὶ κατακλείει τὸ περισπούδαστον τοῦτο κεφάλαιον διὰ τῆς

ἀξιοσημειώτου παρατηρήσεως, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ πρωτότυπος ἐρμηνευτικὴ μέθοδος δὲν εἶναι δημιούργημα οὔτε τῆς πρώτης ἐκκλησίας οὔτε τινὸς τῶν μεγάλων πνευμάτων αὐτῆς, εἴτε τοῦ Παύλου εἴτε τοῦ συγγραφέως τῆς πρὸς Ἑβραίους εἴτε τοῦ τετάρτου Εὐαγγελιστοῦ, ἀλλ' ὁ ἐμπνευστὴς αὐτῆς εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰ. Χριστός, ὅστις, ὡς πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν του εἰς ὠριμμένα μέρη τῆς Γραφῆς, ἐν οἷς θὰ ἠδύναντο οὗτοι νὰ εὗρωσι διασάφην τὸ νοήματος τῆς ἀποστολῆς του καὶ τῆς τύχης του. Ἐν τῷ οὐχ ἦντον λαμπρῷ δ' κεφαλαίῳ (σ. 111-125) δεικνύει, ὅτι αἱ θεμελιώδεις ἰδέαι τῆς Θεολογίας τῆς Κ. Διαθήκης προέρχονται κατ' εὐθειαν ἀπὸ τὴν κατανόησιν τῆς Γραφῆς, ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὰ εὐαγγελικὰ γεγονότα. Ἀλλὰ ἰδιαιτέρας προσοχῆς τυγχάνει ἐνταῦθα ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ περὶ ἀπολυτρώσεως χριστιανικὴ διδασκαλία δὲν ἀβαίλαρδιανίζει τόσον, ὅσον συνήθως νομίζεται, ἀλλὰ συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς βιβλικῆς ἰδέας περὶ ἰλασθηρίου θυσίας καὶ τοῦ ἰλασθηρίου θανάτου τοῦ δούλου τοῦ Ἰαβέ. Τέλος ἐν τῷ ε' κεφ. (σ. 126-136) συνάγονται τὰ συμπεράσματα τῶν προηγουμένων κεφαλαίων καὶ ἐν κατακλείδι, ἐν ὄψει τῶν ἀμφιβολιῶν, ἐὰν αἱ ἐρμηνευτικαὶ ἐκεῖναι ἀρχαὶ ἔχουσι καὶ σήμερον κῦρος, διατυπῶνται ἡ βαρυσήμαντος γνώμη, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν ἑλληνιστῶν θεολογῶν ἐπιτελεσθὲν ἔργον εἶναι παραδειγματικὸν διὰ τοὺς θεολόγους πάσης περιόδου καὶ συνιστᾶται «ἡ ἐπιστροφὴ πρὸς τὸ ἀρχικὸν λατομεῖον, ἐξ οὗ ἔχομεν ἐκσκαφῆ καὶ εἰς τὸν ἀρχικὸν βράχον, ἐξ οὗ ἔχομεν λαξευθῆ». Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο κοσμοῦσιν αἱ ἀρεταί, ἐφ' αἷς διακρίνονται πάντα τὰ συγγράμματα τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου ἐρμηνευτοῦ τῆς Κ. Δ., ἡ ἐμβριθεία καὶ ἡ δεξνιοία καὶ ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἡρεμία τῆς ἐκθέσεως καὶ ἡ βαθεῖα γνώσις τῆς Π. Διαθήκης, (ἥτις πάλιν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν θεωρεῖται εὐλόγως ὡς ἀπαραίτητος εἰς τὴν κατανόησιν τῆς Καινῆς), ἃς προστεθῆ δὲ καὶ ἡ προοιῶσα συντηρητικότης, ἥτις καθιστᾷ τὰ ἐν λόγῳ ἔργα πολυτιμότερα βοηθήματα καὶ εἰς τὸν ὀρθόδοξον θεολόγον.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ernst Benz, Paulus als Missionär. Eine vergleichende Untersuchung der Visionsberichte des Paulus in der Apostelgeschichte und in den Paulinischen Briefen. Abhandlungen der Geistes und sozialwissenschaftlichen Klasse der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz. Jahrgang 1952 No 2). Σελ. 45.

Ὡς βάσις τῆς παρουσίας μελέτης τοῦ ἐγκρίτου φιλορθοδόξου καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μαρβούργου Ἡ. Benz ἀπόκειται ὁμιλία αὐτοῦ γενομένη τῇ 21[6]1951 κατὰ τὸν διὰ τοῦ «Αἰγαίου» ἱερὸν πλοῦν ἐπὶ τῇ 1900ῃ χιλιετηρίδι τῆς πρώτης ἐπισκέψεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁμιλίᾳ ἀσχολεῖται περὶ τὰ ὁράματα τοῦ ἀποστόλου τούτου, συγκρίνων τὰς περὶ τούτων εἰδήσεις τῶν Πράξεων μετὰ τῶν σχετικῶν δεδομένων τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ. Περὶ τὸ θέμα τοῦτο αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀσχοληθῆ ὁ σ. τοσούτο μᾶλλον, καθ' ὅσον περὶ αὐτὸ ὀλίγον ἔχει ἐνδιατρίψει μέχρι τοῦδε ἡ ἔρευνα τῆς Κ. Διαθήκης, λόγῳ τοῦ τε «ἀντιοραματικοῦ συμπλέγματος» τῆς νεωτέρας προτεσταντικῆς θεολογίας, καὶ τῆς γενικῆς τάσεως τῆς νεωτέρας θρησκευολογίας, ὅπως «ἐρμηνεύῃ θρησκευτικὰ τοιαῦτα φαινόμενα καθαρῶς ψυχολογικῶς ἢ ψυχολογικῶς», ὡς καὶ «λόγῳ τῆς ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ ἑλλείψεως παραδόσεως ὁραματικῆς πείρας», ὡς ὁμολογεῖ ὁ σ. Ἐκ τῶν δύο μερῶν, εἰς ἃ διαιρεῖται ἡ πραγμα-

τεία αὕτη, ἐν μὲν τῷ α' ἐξετάζονται τὰ δεδομένα τῶν Πράξεων, καὶ δὴ τὸ δραματικὸν περιβάλλον τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος, τὸ δράμα τῆς Δαμασκοῦ, ἄλλα δράματα τοῦ Παύλου καὶ ἐμφανίσεις ἀγγέλων, ἐν δὲ τῷ β' ἀνακρίνονται τὰ δεδομένα τῶν παλαιῶν ἐπιστολῶν, ἥτοι αἱ γενικαὶ μαρτυραὶ περὶ τοῦ δραματικοῦ χαρίσματος, ἡ ἐρμηνεία τοῦ δράματος τῆς Δαμασκοῦ, ἡ δραματικὴ βάσις τῆς περὶ προορισμοῦ (praedestination) διδασκαλίας, ὡς καὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ τοῦ μυστικισμοῦ τοῦ Παύλου, ἄλλα δράματα καὶ ἀποκαλύψεις αὐτοῦ. Ἐν τέλει δὲ ἀναπτύσσεται ἡ πνευματολογικὴ θεμελίωσις τῶν ἐν λόγῳ δραμάτων. Τὰ δὲ συμπεράσματα τῆς ἐρεῦνης τοῦ σ. εἶναι, ὅτι τὰ δράματα τοῦ Παύλου, καὶ μάλιστα τὸ τῆς Δαμασκοῦ, ἔχοντα ἐκστατικὸν χαρακτήρα, συνοδεύουσιν αὐτὸν καθ' ὅλον του τὸν βίον καὶ προσδιορίζουσι τὴν ἀποστολικὴν του δραῶσιν, ὅτι τὸ δραματικὸν χάρισμα τοῦ ἀποστόλου τούτου συνδέεται καὶ μετ' ἄλλων χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος, ὅτι ἐν ταῖς χαρίσμασι τούτοις ἐκδηλοῦται ὁ ὑψωθείς Κύριος καὶ ὁ παρὼν κύριος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι αἱ ἐκδηλώσεις τῆς δυνάμεως τοῦ Πνεύματος ἀποτελοῦσι προειδοποίησιν τῆς δευτέρας ἐκείνου παρουσίας.

Ἡ ἔρευνα διεξάγεται μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἐμβριθείας καὶ κατανόησεως τοῦ θέματος, ἄν καὶ ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης ἔχη οὐκ ὀλίγας ἐπ' αὐτῆς ἐπιφυλάξεις, ἡ δὲ ἐκθεσις, καίπερ ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν σοβαρότητα τοῦ θέματος, γίνεται μετὰ πολλῆς σαφηνείας καὶ λεπτότητος. Ὅπως δὲ ἴσως ἡ ἐργασία αὕτη ἀποτελεῖ ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ σπουδαίου τούτου προβλήματος.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Sources chrétiennes. A D i o g n è t e, Introduction édition critique, traduction et commentaire de H. M a r r o u, Editions du Cerf. Paris 1951 [σελ. 288].

Ἐδόθη εἰς ἡμᾶς ἐπανεπιλημμένως εὐκαιρία νὰ ὀμιλήσωμεν ἀπὸ τῶν σπηλῶν τῆς «Θεολογίας» περὶ τοῦ λαμπροῦ ἐγχειρήματος τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον Sources Chrétiennes ἐκδόσεως ἔργων τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων πατέρων ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ μετὰ καταλλήλων εἰσαγωγῶν καὶ μεταφράσεων καὶ σχολίων. Εἰς τὸ ἐγχειρημα τοῦτο, ὅπερ ἀνέλαβον τρεῖς διαπρεπεῖς Γάλλοι καθηγηταὶ τοῦ Ἱερατοῦ τῶν Ἱησοῦιτῶν, ἀνήκει καὶ ἡ παρούσα κριτικὴ ἔκδοσις τῆς πρὸς Διόγνητον ἐπιστολῆς, ἣν ἀνέλαβεν ὁ καθηγητῆς τῆς Σορβόνης Η. Igenée Marrou, ἐφοδιάσας αὐτὴν μετὰ εἰσαγωγῆς, μεταφράσεως γαλλικῆς καὶ ἐμπεριστατωμένου ὑπομνήματος. Ἡ ἔκδοσις τοῦ πρωτοτύπου (ἔξηκοστὴ ἔκτι ἀπὸ τοῦ 1592) γίνεται μετὰ πάσης συντηρητικότητος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μόνου περιέχοντος αὐτὸ πολυπαθοῦς καὶ πολυπλάγκτου κώδικος τοῦ Στρασβούργου καὶ τῶν γενομένων ἐπ' αὐτοῦ κριτικῶν ἐργασιῶν καὶ εἰκασιῶν. Τὰ περὶ τοῦ κώδικος τούτου καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐργασιῶν ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῆς εἰσαγωγῆς (σελ. 1—15), μεθ' ἣν ἐπακολουθεῖ τὸ πρωτότυπον ἑλληνικὸν καὶ παραπλεύρως νέα γαλλικὴ μετάφρασις μεθ' ἱκανῶν ὑποσημειώσεων (σ. 52—97) καὶ ἔπονται ἔκτενές ὑπόμνημα σ. 98—268) καὶ πίνακες τῶν χρησιμοποιουμένων βιβλικῶν καὶ πατερικῶν χωρίων, ὡς καὶ πίνακες πραγμάτων, ὀνομάτων καὶ περιεχομένων. Τὸ πόνημα τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν πληρεστέρων καὶ σπουδαιότερων ἐπὶ τῆς περιφήμου ἐπιστολῆς πρὸς Διόγνητον.

Sources Chrétiennes. Irénée de Lyon Contre les hérésies. Livre III. Text Latin, fragments Grecs, Introduction, traduction et notes de F. Sagnard. Edition du Cerf. Paris 1952 (σελ. 480).

Ὁ παρῶν τόμος, περιέχων τὸ Γ' βιβλίον τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ πρώτου χριστιανοῦ θεολόγου Εἰρηναίου κατὰ αἰρέσεων, τοῦ ὁποίου τὴν ἔκδοσιν ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ὁ καρδινάλιος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Λυῶν Gerlier καὶ ὁ γνωστός ἐπιφανὴς πολιτευτὴς Herriot, δήμαρχος τῆς παλαιοτάτου πόλεως, ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τῆς δημοσιεύσεως κριτικῆς ἐκδόσεως δλοκλήρου τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου. Τοῦ τόμου τούτου προτάσσεται πρόλογος (σ. 1 - 8) καὶ ἔπεται εἰσαγωγή (σ. 9 - 87), ἔνθα ἐξετάζεται ἡ περὶ μαρτυρίου ἔννοια τοῦ Εἰρηναίου, καὶ εἶτα παρατίθεται εὐρεία ἀνάλυσις τοῦ βιβλίου, μεθ' ἣν γίνεται λόγος περὶ τῶν Γνωστικῶν καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου καὶ ἀναγράφεται ἡ νεωτάτη σχετικὴ βιβλιογραφία, εἰς ἣν ἐπακολουθεῖ ἡ παράθεσις τοῦ κριτικῶς ἀποκεκαθαρμένου κειμένου ἐν τῇ σωζομένῃ παλαιοτάτῃ λατινικῇ μεταφράσει καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἑλληνικῷ, ὅπου σῶζεται τοῦτο, ὡς καὶ ἐν νέᾳ γαλλικῇ μεταφράσει μεθ' ὑποσημειώσεων κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν. Τὸ κείμενον παρατίθεται καθ' ἐνότητάς μετὰ τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν. Ἐπισυνάπτονται ἕξ παραρτήματα (σ. 414 - 434) καὶ πίνακες τῶν βιβλικῶν χωρίων (σ. 435 - 42), προγμάτων καὶ ὀνομάτων (443 - 53) καὶ γενικῶν λεξιλόγιον (σ. 456 - 70), ὡς καὶ πίναξ τῶν περιεχομένων (σ. 477 - 80). Ἡ ὅλη ἔκδοσις τυγχάνει πολὺ ἐπιμελημένη κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν καὶ τιμᾷ τὸν τε ἐπιστήμονα ἐκδότην καὶ ὅλην τὴν πατρολογικὴν ταύτην συλλογὴν καὶ ἔννοεῖται καὶ τὸ γαλλικὸν ὄνομα, δυναμένη νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ τελειότερα τῶν ὑπαρχουσῶν ἐκδόσεων τοῦ Εἰρηναίου.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Pritchard, J. B. (Editor). Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament. Princeton: Princeton University Press, 1950 (σελ. XXI+526).

Ἡ ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, καὶ δὴ ἐνεπιγραφῶν, φιλολογικοῖστορικῇ πλαισίωσις τῆς Π. Διαθήκης συμβάλλει, ὡς γνωστόν, τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτης κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ κατὰ καιροὺς διὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης ἐλθόντα εἰς φῶς καὶ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν Π. Διαθήκην κείμενα τῆς ἀρχαίας Ἑγγύς Ἀνατολῆς συμπεριελήφθησαν ἐν συλλογαῖς, ὡς αἱ ὑπὸ τῶν Barton, Jean, Rogers, Jeremias καὶ Gressmann ἐκδοθεῖσαι, ὧν ἡ ἐκάστοτε νεωτέρα ἦτο, ὡς ἐκ τοῦ διαρκῶς ἀνακαλυπτομένου ὕλικου, καὶ πληρεστέρα. Τούτων ἡ τελευταία (Altorientalische Texte zum Alten Testament and Altorientalische Bilder zum Alten Testament. Berlin, 1926-27), παρὰ τὴν ἀναιμισητῆτον αὐτῆς σπουδαιότητα, ἀδυνατεῖ πλέον νὰ ἀνταποκριθῇ πλήρως εἰς τὰς συγχρόνους ἐπιστημονικὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησαν αἱ πλούσιαι ἀνακαλύψεις κειμένων καὶ ἡ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν πρόδος τῆς γλωσσολογικῆς ἐρευνῆς.

Καὶ οὕτω θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἂν πρό τινος δὲν ἐξεδίδετο ἐπιμελεία τοῦ Pritchard ἢ ὡς ἄνω Ἀμερικανικῆ συλλογῆ τῶν πρὸς τὴν Π. Διαθήκην σχετιζομένων ἀνατολικῶν κειμένων, πληροῦσα τὸ κενὸν κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν περὶ τὴν Π. Διαθήκην καὶ τοὺς ἀνατολικούς πολιτισμούς ἀσχολουμένων. Ἡ ἐν αὐτῇ ἐκλογὴ, διάταξις καὶ ἀπόδοσις τῶν κειμένων ἀποτελοῦσιν ἔργον

ἀξιοθαύμαστον, ἀντάξιον τῶν ὀνομάτων τῶν ἐκπονησάντων αὐτὸ ἔνδεκα κορυφαίων Ἀμερικανῶν ἀνατολιστῶν. Τὰ ἐκλεγέντα κείμενα εἶναι τοιαῦτα, ὥστε ἐν ταύτῳ νὰ παρέχῃσι πλήρη εἰκόνα τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν καὶ νὰ σχετίζωνται πρὸς τὴν Π. Διαθήκην. Δύναται τις ὅμως νὰ παρατηρήσῃ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεριληφθῶσιν ἐν τῇ συλλογῇ, ἂν μὴ τινα ἄλλα, καὶ αἱ σπουδαιότεραι Φοινικικαὶ καὶ Νοτιοαραβικαὶ ἐπιγραφαί. Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν κειμένων, γίνεται αὕτη οὐχὶ κατὰ γλωσσικὴν διάκρισιν (ὡς παρὰ Gressmann), ἀλλὰ κατὰ φιλολογικὰ εἶδη, ἦτοι· α' μῦθοι, ἔπη καὶ θρύλοι· β' νομικὰ κείμενα· γ' ἱστορικὰ κείμενα· δ' λειτουργικὰ κείμενα· ε' ὕμνοι καὶ προσευχαί· στ' διδακτικὰ καὶ σοφολογικὰ κείμενα· ζ' θρηνοὶ· η' λαϊκὰ ἔσματα καὶ ποιήματα· θ' ἐπιστολαὶ καὶ ι' διάφορα ἄλλα κείμενα. Ἀλλὰ καὶ ἡ γλωσσικὴ διάταξις τῶν κειμένων, ἣτις ἔχει καὶ αὕτη πλεονεκτήματα, δὲν παραθεωρεῖται, καθ' ὅτι παρέχεται ἔστω καὶ διὰ πίνακος ἐν τῷ τέλει τῆς συλλογῆς. Ἡ δ' ἀξία παντὸς ἐπαίνου ἀπόδοις τῶν κειμένων εἶναι ἔργον τῶν ἐξῆς διαπρεπῶν εἰδικῶν· Albright (ἐπιστολαὶ Mari, Amarna καὶ Lachish καὶ Ἑβραϊκαὶ ἐπιγραφαί), Ginsberg (Οὐγαριτικὰ καὶ Ἀρμαϊκὰ κείμενα), Goetze (νόμοι τῆς Eshnunna καὶ Χεττιτικὰ κείμενα), Kramer (τὰ πλείστα τῶν ἐν τῇ συλλογῇ Σουμερικῶν κειμένων), Meek (Σουμερικὰ κείμενα νομικῆς διαδικασίας, κῶδιξ τοῦ Hammurabi, Ἀσσυριακοὶ καὶ Βαβυλωνιακοὶ νόμοι), Oppenheim (ἱστορικὰ Ἀκκαδικὰ κείμενα), Pfeiffer (διδακτικὰ καὶ σοφολογικὰ Ἀκκαδικὰ κείμενα), Sachs (λειτουργικὰ Ἀκκαδικὰ κείμενα), Speiser (Ἀκκαδικοὶ μῦθοι καὶ Ἀκκαδικὰ ἔπη), Stephens (Σουμεροακκαδικοὶ ὕμνοι καὶ προσευχαί) καὶ Wilson (Αἴγυπτιακὰ κείμενα).

Τὰ ἐν λόγῳ κείμενα ἀποδίδονται πιστῶς, ἐξαιρέσει ἐφθαρμένων τινῶν τεμαχίων, ἀποδιδόμενων, μετὰ κριτικὴν εἰκασίαν, ἐλεγεῖθρος. Ἐφωδιασμένα δ' ὡς εἶναι ταῦτα μετὰ εἰσαγωγικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων, κατανοοῦνται εὐχερῶς καὶ ἀναγινώσκονται ἀπροσκόπτως. Ἀξιόλογος εἶναι καὶ ὁ ἐν τῷ τέλει τῆς συλλογῆς πίναξ παραπομπῶν εἰς σχετικὰ χωρία τῆς Π. Διαθήκης, δι' οὗ βοηθεῖται τις ἐν τῷ συγκριτικῷ αὐτοῦ ἔργῳ. Ὁ διεξερχόμενος τὴν ὅλην συλλογὴν καὶ ἀναλαμβάνων ἀκολούθως συγκριτικὴν μεταξὺ τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Βιβλικῶν κειμένων ἔρευναν, ἔρχεται εἰς γνωριμίαν μετὰ τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος τῆς Βίβλου καὶ πείθεται πρὸς τῆς μοναδικῆς ἀξίας τῶν θρησκευτικῶν αὐτῆς ἀληθειῶν.

Α. Π. ΧΑΣΤΟΥΠΗΣ

Goossens, R. *Les Kittim du Commentaire d' Habacuc. Bruxelles, 1952* [extrait de *La Nouvelle Clío, 1952, Nos 5-8, p. 137-170*].

Ἐν τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1947 ἀνευρεθέντων παρὰ τὴν Νεκρὰν Θάλασσαν χειρογράφων εἶναι καὶ τὸ περιέχον μιδρασιακόν τι ὑπόμνημα εἰς τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀββακούμ. Τοῦτο, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ, δύναται ἐπὶ τῇ βάσει παλαιογραφικῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιολογικῶν δεδομένων νὰ ἀναχθῇ ἀσφαλῶς μὲν εἰς τὰς δύο τελευταίας π. Χ. ἑκατονταετηρίδας, πιθανῶς δὲ εἰς τὸ δεύτερον τέταρτον τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τὴν πιθανὴν ἄποψιν ὑπεστήριξαν ἄλλοι τε καὶ ὁ Dupont-Sommer, ὅστις εἰς ἐπίρρωσιν ταύτης ἀνέλαβε νὰ δεῖξῃ (ἐν *Revue de l'Histoire des Religions*, 1950, σ. 131-139) ὅτι οἱ Κιττίμ, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται ἐν τῷ ὑπομνήματι, δὲν εἶναι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι

τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς δημοκρατίας. Κατ' αὐτόν, διὰ τοῦ Κιττίμ ἠδύ-
ναντο ἐν γένει νὰ δηλωθῶσι συμβατικῶς καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς φαίνεται
καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποδόσεως τούτου ἐν τισι χωρίοις τῆς Π. Διαθήκης
ὑπὸ τε τῆς Βουλγάτας καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Προκειμένου δὲ περὶ
τῶν Κιττίμ τοῦ ἐν λόγῳ ὑπομνήματος, δύναται τις κατ' αὐτόν νὰ ταῦτιση
αὐτοὺς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους διὰ τε τὴν ὅλην ἐν τῷ ὑπομνήματι περιγραφὴν
αὐτῶν καὶ μάλιστα διὰ τὰ ἑξῆς τρία χαρακτηριστικὰ αὐτῆς σημεία· ὅτι οἱ
Κιττίμ ἔρχονται ἐκ τῶν νήσων τῆς θαλάσσης· ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δὲν εἶναι
βασιλεῖς καὶ ὅτι προσφέρουσι θυσίας εἰς τὰς σημαίας τῶν.

Τὸν κατὰ Dupont-Sommer ταῦτισμὸν τῶν Κιττίμ τοῦ ὑπομνήματος
πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς δημοκρατικῆς περιόδου ἀπο-
δέχεται καὶ ὁ Dr Goossens. Οὗτος ἐν τῇ ὡς ἄνω αὐτοῦ μελέτῃ δι' εὐβρι-
θοῦς ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τῶν τριῶν μνημονευθέντων
σημείων ἐλέγχει, ἀναπτύσσει καὶ κατοχυροῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Dupont-Sommer
προταθεῖσαν συσχέτισιν αὐτῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Οὕτω κατορθοῖ νὰ
δείξῃ ὅτι τὸ πρῶτον τῶν ἐν λόγῳ σημείων δὲν εὐνοεῖ ἀποκλειστικῶς τοὺς
Ῥωμαίους, καθ' ὅτι ἐκ τῶν νήσων τῆς Θαλάσσης ἠδύναντο νὰ ἐπέλθωσι
κατὰ τῆς Ἀσίας ὄχι μόνον οἱ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀν μὴ τις καὶ
ἄλλος λαός. Τὸ δεύτερον σημεῖον ἀφορᾷ μόνον εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες
κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατικῆς τῶν περιόδου κατέκλυσαν τὸν τότε
γνωστὸν κόσμον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν συγκρουομένων ἀλλήλοις στρατηγῶν. Τὸ
τρίτον σημεῖον, εὐνοοῦν καὶ αὐτὸ ἀποκλειστικῶς τοὺς Ῥωμαίους, στηρίζει ὁ
σ. ἐπὶ πλήθους ῥητῶν μαρτυριῶν λατίνων συγγραφέων καὶ δὴ τοῦ Κικέρωνος
καὶ τοῦ Σαλλουστίου, δι' ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ συνθήκη τῶν Ῥω-
μαίων νὰ θυσιάζωσιν εἰς τὰς σημαίας τῶν ἐπεκράτει καὶ πρὸ τῆς αὐτοκρα-
τορικῆς περιόδου, οὐχὶ δὲ μόνον κατ' αὐτήν, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Delcor. Τέ-
λος, διὰ παραθέσεως ἐν παραλλήλοις στήλαις χωρίων ἐκ τοῦ ὑπομνήματος
τοῦ Ἀββακούμ, περιγραφόντων τοὺς Κιττίμ, καὶ ἐξ ἔχρον τοῦ Κικέρωνος
καὶ τοῦ Σαλλουστίου, περιγραφόντων τοὺς συγχρόνους τούτοις Ῥωμαίους,
καλεῖται ὁ ἀναγνώστης νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀντίστοιχον ταυτότητα περιεχο-
μένου ἢ, ὡς ἄλλως θὰ ἔλεγέ τις, τὸν ταῦτισμὸν τῶν Κιττίμ τοῦ ὑπομνήμα-
τος τοῦ Ἀββακούμ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τῶν μέσων τῆς πρώτης π. Χ. ἑκα-
τονταετηρίδος.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀβιάστως συναγομένων συμπερασμάτων τοῦ σ. καὶ
ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ δεδομένα τῶν ἐν Khirbet Qumran ἀνασκαφῶν,
χειρμένων ὑπὸ τῶν de Vaux καὶ Harding δύναται τις, τὸ γε γυν ἔχον,
νὰ δεχθῆ ὅτι τὸ ἐν χειρογράφῳ τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης διασωθὲν ὑπόμνημα
εἰς τὸν Ἀββακούμ ἔγραψεν κατὰ τὸ δεύτερον τέταρτον τῆς πρώτης π. Χ.
ἑκατονταετηρίδος. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ Κιττίμ τοῦ ὑπομνήματος, ὡς ἐρ-
μηνεῦον καὶ μὴ ἀντικαθιστὰν τὸ ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ ἀπαντῶν *Kasdim*
τοῦ κειμένου, δὲν εὐνοεῖ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Duhm, καθ' ἣν ἡ ἀρχικὴ γραφὴ
τοῦ κειμένου ἦτο Κιττίμ.

Α. Π. ΧΑΣΤΟΥΠΗΣ